

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Uusima aja osakond

Rauno Juntson
Eestlased Lõuna-Aafrika Unioonis sõdadevahelisel perioodil
Bakalaureusetöö

Juhendaja:
Karin Veski, *PhD*

Tartu 2021

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Ajalooline taust.....	7
1.1. Eurooplaste migratsioon Lõuna-Aafrikasse.....	7
1.2. Lõuna-Aafrika Uniooni immigratsioonieeskirjad.....	9
1.3. Lõuna-Aafrika jõudmine eestlaste maailmapilti.....	10
1.3 Esimesed eestimaalased Lõuna-Aafrikas.....	12
2. Eesti kogukonna kujunemine Lõuna-Aafrika Unioonis.....	13
2.1 Esimesed eestlased Lõuna-Aafrikas.....	13
2.2 Püsiva kogukonna kujunemise majanduslikud põhjused.....	14
2.3 Eesti kogukonna suurus.....	15
2.4. Eesti kogukonna liikmed Lõuna-Aafrikas.....	17
2.4.1 Endel Muna.....	17
2.4.2 Georg Leies.....	18
2.4.3 Teised eestlased.....	19
3. Eestlaste kohanemine uuel maal.....	25
3.1 Linnas ja maal. Eestlaste paiknemine Lõuna-Aafrikas.....	25
3.2 Eestlaste töötingimused.....	26
3.2.1. Palgad ja elukallidus.....	26
3.2.2. Eestlaste ametid.....	27
3.3 Eestlus.....	30
Kokkuvõte.....	33
Allikad ja kasutatud kirjandus.....	35
Lisad.....	42
Summary Estonians in the Union of South Africa during the interwar period.....	47
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks.....	48

Sissejuhatus

Tõenäoliselt on Eestist väljapoole eestimaalasi sattunud tuhandeid aastaid, põlvnevad osaliselt eestimaalasedki Siberis elanud inimestest.¹ Esimene säilinud kirjalik allikas eestlasest Eestist väljas leidub aga 1171. aasta paavst Aleksander III kirjas, kus oli mainitud Norras elavat eestlast Nicolausi. Järgnevatel sajanditel toimus emigratsiooni vähemal määral, tähelepanuväärseks kasvas väljaspool Eesti ala elavate eestlaste arv 18. sajandi lõpuks. Esimene suurem väljarändamine toimus 19. sajandi teisel poolel ning hiljem peale teist maailmasõda. Vähearvuliselt kuid järjepidevalt rännati välja ka kahe maailmasõja vahel.²

Maailmasõdadevahelisel perioodil oli üheks väljarände sihtkohaks Lõuna-Aafrika Unioon, „uus töötatud maa“, nagu seda 1931. aasta Sakala ajaleheartiklis kutsuti.³ Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on uurida väliseesti kogukonna kujunemislugu Lõuna-Aafrika Unioonis maailmasõdadevahelisel perioodil ning täpsustada kogukonna suurust võrreldes varasemate andmetega. Eesti kogukonna tekkimise eelduseks on teatud kriteeriumite täitmine: Eestist väljarändaja peab omama teavet sihtriigist ja sisserändemaal kehtivad seadused peavad lubama migratsiooni. Käesolev bakalaureusetöö analüüsib nende eeltingimuste täitumist Lõuna-Aafrika Uniooni puhul. Lisaks on töö eesmärgiks uurida eestlaste elukoha ja töökoha valikuid sihtriigis ning rände põhjuseid ja selle tagajärjel esile kerkinud probleeme. Bakalaureusetöö kirjutamisel on kasutatud allikakriitilist meetodit.

Töö on jaotatud kolmeks peatükiks. Esimene peatükk keskendub ajaloolise tausta avamisele, kirjeldab eurooplaste ajaloolist migratsiooni Lõuna-Aafrikasse ning Lõuna-Aafrika jõudmist eestlaste teadvusesse. Teine peatükk uurib eesti kogukonna kujunemist Lõuna-Aafrika Unioonis, toob välja kogukonna võtmeisikute elulood ning annab lühiülevaate ka teistest eestlastest, kes maailmasõdadevahelisel perioodil Lõuna-Aafrikasse elama läksid. Mitmete inimeste puhul peab kahjuks tõdema, et informatsiooni neist leidub puudulikult, mõne puhul on teada vaid nimi. Kolmas peatükk analüüsib eestlaste kohanemist Lõuna-Aafrika Unioonis ning seal tekkinud probleeme, sealhulgas eestlaste paiknemist, tööolusid ning eestluse säilitamise võimalusi.

---

¹ Saag, L. jt. (2019). The Arrival of Siberian Ancestry Connecting the Eastern Baltic to Uralic Speakers further East. // *Current Biology*, Volume 29, Issue 10, 20. mai. Lk 1706.

² Raag, R. (1999). Eestlane väljaspool Eestit. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. Lk 13, 32, 38-51, 61-74, 57.

³ Väljarändamispalavik rauegb. Uus töötatud maa Lõuna-Aafrika. (1931) // *Sakala*, nr. 39, 2 aprill. Lk 1.

Historiograafia ja allikad

Eesti väljarännet ja selle ajalugu on mitmetest aspektidest uurinud Hill Kulu.⁴ Väliseestlaste temaatikat on uurinud ka Raimo Raag.⁵ Eesti diasporaad, sealhulgas eestlaste väljarännet pärast Teist Maailmasõda, on uurinud Kaja Kumer-Haukanõmm.⁶ Maailmasõdadevahelise perioodi Eesti välisrändest on oma bakalaureusetöö kirjutanud Häli Ann Reintam, sealjuures on töös kirjeldatud ka suuremaid sisse- ja väljarändevooge.⁷ Mitmeid väliseestlaste kogukondi on ka põhjalikumalt uuritud. Töid eestlastest Siberis ja Loode-Venemaal, Argentiinas ja Abhaasias on avaldanud Aivar Jürgenson.⁸ Eesti kogukonda Brasiilias on uurinud Sander Jürisson.⁹ Lõuna-Aafrikasse rännanud rahvastest on avaldatud uurimusi näiteks soomlastest, rootslastest, taanlastest ja norralastest,¹⁰ portugallastest¹¹ ja poolakatest¹². Käesolev bakalaureusetöö täiendab varasemaid uurimusi, esitades ülevaate Eesti väljarände väheuuritud peatükist: Eesti kogukonna kujunemisest kaugel Lõuna-Aafrikas.

Lõuna-Aafrikasse suunduva rände analüüsil on bakalaureusetöös abiks olnud Everett S. Lee ja Hein de Haasi uurimused.¹³ Lõuna-Aafrika Uniooni ja Eesti sidemeid maailmasõdadevahelisel perioodil on uurinud Olaf-Mihkel Klaassen.¹⁴ Oma doktoritöös „Eesti Vabariigi konsulaarpoliitika Aasias ja Aafrikas 1918-1940“ on Olaf-Mihkel Klaassen andnud põhjaliku

---

⁴ Näiteks: Kulu, H. (1992). Eestlased maailmas: ülevaade arvukusest ja paiknemisest. Tartu: Tartu Ülikooli Trüükikoda.; Kulu, H. (1997). The Estonian Diaspora. // TRAMES. Journal of The Humanities and Social Sciences. No. 3, Vol 1 (51/46). Lk 277-286.

⁵ Näiteks: Raag, R. Eestlane väljaspool Eestit.; Raag, R. (2018). Välis-Eesti 100 aastat. Tallinn: Post Factum.

⁶ Näiteks: Kumer-Haukanõmm, K. (2014). 1944. aasta suur põgenemine ja eliidi lahkumine Eestist. // Tuna, 4. Lk 50–56.; Kumer-Haukanõmm, Kaja (2011). Teise maailmasõjaegne eestlaste sundmigratsioon läände. // Acta Historica Tallinnensia, 17 (1). Lk 95–109.

⁷ Reintam, H. A. (2014). Eesti välisränne 1920-1940. Bakalaureusetöö. Tartu.

⁸ Jürgenson, A. (2010). Ränne ja autobiograafia. Rändest ja väljarändaja kohanemisest Argentiinas 1920. ja 1930. aastatel. // Mäetagused, 44. Lk 129–152.; Jürgenson, A. (2019). Estonians in Abkhazia. // Abkhaz World veebiväljaanne.; Jürgenson, A. (1998). Pilguheit Venemaa eesti asunduste kujunemisele. // Eesti kultuur võõrsil. Loode-Venemaa ja Siberi asundused. Toimetanud Astrid Tuisk. Lk 15-33.; Jürgenson, A. (1998). Emakeele osast Siberi eestlaste etnilises identiteedis. // Eesti kultuur võõrsil. Loode-Venemaa ja Siberi asundused. Toimetanud Astrid Tuisk. Lk 126-142.; Jürgenson, A (2010). Eestlased ja eesti keel Argentiinas. // Eestlased ja eesti keel välismaal. Toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. Lk 239–263.

⁹ Jürisson, S. (2012). Eestlased Brasiilias: ränne ja kohanemine. Magistritöö. Tallinn; Jürisson, S. (2009). Organiseerunud eestlased São Paulos ja Rio de Janeiros (1925–1940). Bakalaureusetöö. Tallinn.

¹⁰ Kuparinen, E. (1991). An African Alternative: Nordic Migration to South Africa, 1815-1914. Helsingi: Suomen Historiallinen Seura.

¹¹ Basson, L. (1964). Portugese Immigration into South Africa. // Familia: quarterly journal of the Genealogical Society of South Africa. Lk 2-9.

¹² Zukowski, A. (1998). The Polish Community in South Africa. // South African journal of cultural history, Vol. 12, No. 1. Lk 90-96.

¹³ Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration. // Demography, Vol. 3, No. 1. Lk 47-57.; Haas, H. de. (2008). Migration and development. A theoretical perspective. Year 2008, Paper 9. Working paper. University of Oxford.

¹⁴ Klaassen, O.-M. (1991) Eesti suhetest Lõuna-Aafrika Uniooniga 1918-1940. // Kleio. Teaduslik-populaarne ajaloo ajakiri. Nr. 4. Tartu. Lk 41-44.

ülevaate Eesti Lõuna-Aafrika Uniooni konsulitest ning nendega seonduvast.¹⁵ Nii Eesti kontakti Lõuna-Aafrikaga kui ka Lõuna-Aafrika Vabariigi väliseestlaste identiteeti on uurinud Karin Veski.¹⁶ Varasemalt ei ole avaldatud ülevaatlikku uurimustööd Lõuna-Aafrika Uniooni eesti kogukonna kujunemisest.

Suur osa uurimustöö allikalisest baasist koosneb Lõuna-Aafrikas elanud või seal turistina käinud eestlaste kirjadest ja mälestustest, mis on mitmel juhul ka kaasajal ajakirjanduses või memuaaridena avaldatud.¹⁷ Lisaks on allikatena kasutusel kaasaegsed ajalehtedes avaldatud ülevaated ning kirjeldused Lõuna-Aafrika eestlaste kohta.¹⁸ Peale teist maailmasõda kirjutasid mitmed väliseestlaste ajalehed, nagu Stockholms-Tidningen Eestlastele, Välis-Eesti ning Eesti Teataja, Lõuna-Aafrika eestlastest artikleid ning avaldasid ka muuhulgas nendega tehtud intervjuusid.¹⁹ Oluliseks allikmaterjaliks on erinevates Välis-Eesti (kuni 1940 Välis-Eesti Almanak) numbrites avaldatud artiklid.²⁰ Käesolevas bakalaureusetöös on kasutatud mitmeid allikaid, mida autorile teadaolevalt ei ole varasemalt ühtse tervikuna käsitletud.²¹

Töös kasutatud Lõuna-Aafrika eestlaste mälestustest ja piltidest tänuväärne osa pärineb Karin Veski isiklikust arhiivist, osa nendest allikatest ei ole varem uurimistöös kasutust leidnud. Karin Veski on Lõuna-Aafrika Unioonist kaasa toonud Endel Muna ema Pauline-Helene Muna 1959. aastal kirjutatud mälestused (need mälestused on 1990ndatel jõudnud ka Eesti Põllumajandusmuuseumi arhiivi²²). Ainulaadse allikana on kasutatud Karin Veski koostatud

---

¹⁵ Klaassen, O.-M. (1992) Eesti Vabariigi konsulaarpoliitika Aasias ja Aafrikas 1918-1940 [1]. Doktoritöö. Tartu. Lk 81-85, 101-102.; Klaassen, O.-M. Eesti Vabariigi konsulaarpoliitika Aasias ja Aafrikas 1918-1940 [2]. Doktoritöö. Lk 253-258, 281, 288-296.

¹⁶ Veski, K. (2018). Eesti ja Aafrika ajaloolised sidemed. // Diplomaatia veebiväljaanne.; Hiiemaa, K. (2001). Eestlaste etnilisest mälust Lõuna-Aafrika näite põhjal. // Kultuur ja mälu konverentsi materjale. Tartu. Lk 162-172.

¹⁷ Näiteks: Linholm, A.A. (1933). Päikeseküllasel Kullamaal (Lõuna-Aafrikas). Tallinn: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus.; Leies, G. (1939). Lõuna-Aafrika tänapäevast. // Välis-Eesti Almanak, 11. aastakäik, nr. 8 (august). Lk 228-232.; Lätti, R. (1936). Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. // Välis-Eesti Almanak, 8. aastakäik, nr. 5 (mai). Lk 126-128.; Leop. R. (1947). Meremehe kiri L.-Aafrikast. // Välis-Eesti, nr. 47, 16 november. Lk 7.

¹⁸ Näiteks: Eestlased Lõuna-Aafrikast välja. (1932). // Sõnumed, nr. 135 (396), 17. juuni. Lk 1.; Eestlased Lõuna-Aafrika Kullamaal. (1933). // Postimees, nr. 233, 5 oktoober. Lk 3.; Eestlane Aafrikas lõvijahil. (1940). // Esmaspäev, nr. 19 (19. aasta), 11. mai. Lk 4.

¹⁹ Näiteks: Kaasmaalasist kuuleme. (1951). // Eesti Teataja, 8. aastakäik, nr 14 (492), 7. aprill. Lk 6.; Siit ja sealt. (1950). // Stockholms-Tidningen Eestlastele, 6. aastakäik, nr. 70 (1385), 25. märts. Lk 1.; Nädala jutuaajamine. Proua Vera Lätti. (1949). // Välis-Eesti, 6. aastakäik, nr. 35 (253), 28. august. Lk 5.

²⁰ Näiteks: Kadak, T. (1951). Ringi ümber Basutomaa. Matkamärkmed kuumast Lõuna-Aafrikast X. // Välis-Eesti, 8. aastakäik, nr. 27 (349), 8. juuli. Lk 4, 7.; Eesti insener Port Elizabethis. (1937). // Välis-Eesti Almanak, 9. aastakäik, nr. 8 (august). Lk 227-228.; Kuidas elavad Transvaali eestlased. (1949). // Välis-Eesti, 6. aastakäik, nr. 30 (248), 24. juuli. Lk 4.

²¹ Näiteks: Siit ja sealt. (1950). Lk 1.; Eestlasi Mustal Mandril. Kiri Lõuna-Aafrikast. (1951). // Stockholms-Tidningen Eestlastele, 7. aastakäik, nr. 76 (1693), 5. aprill. Lk 1.; Terri, A. (1999). Küsitlusleht. Karin Veski isiklik arhiiv.; Muna, P. H. (1959). Meie perekonnakroonika. Karin Veski isiklik arhiiv.

²² Nassar, E. (2021). Teekond Ülenurme mõisast põllumajanduse muuseumini. // Kambja Valla Sõnumid, märts 2021, nr 3 (262). Lk 18.

küsimustikulehte, mida on 1999 aastal täitnud Lõuna-Aafrika Uniooni maailmasõdadevahelisel perioodil elama läinud eestlane Anni Terri.

1. Ajalooline taust

1.1. Eurooplaste migratsioon Lõuna-Aafrikasse

Teadaolevalt jõudsid esimesed eurooplased, Portugali maadeavastaja Bartolomeu Dias ja tema meeskond, Lõuna-Aafrikasse 1488. aasta veebruaris.²³ Esimene eurooplaste püüasustus tekkis tänapäevase Lõuna-Aafrika Vabariigi territooriumile 1652. aastal, kui Hollandi Ida-India kompanii rajas algelise kaitserajatise Hea Lootuse neemele.²⁴ Hea Lootuse neemel hakkas järgnevate aastakümnete jooksul kasvama Hollandi koloonia.²⁵ 18. sajandi lõpuks oli välja kujunenud unikaalne afrikaani kultuur, mis baseerus Lõuna-Aafrikasse asunud hollandlaste, sakslaste, prantslaste ja teiste mittebriti päritolu kolonistide kogukondadel.²⁶ Kuni 1795. aastani omas Kapimaa kolooniat eelmainitud Hollandi Ida-India kompanii, misjärel Suurbritannia, kartes, et rivaal Prantsusmaa Kapi koloonia vallutab, selle maa enda kontrolli alla võttis.²⁷ Pärast mitmeid võimuvahetusi läks koloonia ametlikult Suurbritannia võimu alla 1815. aastal.²⁸ Suurbritannia võimuperioodi algusega sai alguse ka suurem migratsioon Briti saartelt.²⁹ 1835. aastast sai alguse osade afrikaanide lahkumine Kapi kolooniast. Niinimetatud „Suure *treki*“ (hollandi keeles „ümberasumine“) käigus lahkus kahe aastakümnega Lõuna-Aafrika sisealadele üle 15 000 inimese.³⁰ 1867. aastal leiti Lõuna-Aafrikast teemante ning 1886. aastal avastati suur kullamaardla Witwatersrand. Maavarade leiud andsid tõuke Lõuna-Aafrika arengule, pannes aluse tööstuslikule pöördele ning kasvavale linnastumisele.³¹ 1899-1902 toimus Briti impeeriumi ning selle kolooniate piiridele tekkinud buuri³² vabariikide vahel Lõuna-Aafrika sõda ehk teine Inglise-Buuri sõda (1899-1902), mida on nähtud kui Briti imperialismi ja afrikaanide rahvusluse vahelise konflikti kulminatsiooni.³³ Sõja võitnud

---

²³ Welsh, F. (1998). A history of South Africa. London: HaperCollinsPublishers. Lk 1-2.

²⁴ Samas. Lk 26-27.

²⁵ Samas. Lk 40-55.

²⁶ Afrikaanidest saab täpsemalt lugeda: Hiiemaa, K. (2000). Kes on afrikaanerid? // Horisont, 5. Lk 18–21.

²⁷ Welsh, F. A history of South Africa. Lk 88-92.

²⁸ Kuparinen, E. An African Alternative. Lk 31.

²⁹ Samas. Lk 34-35.

³⁰ Welsh, F. A history of South Africa. Lk 146-147.

³¹ Natrass, G. (2017). A short history of South Africa. London: Biteback Publishing. Lk 81.

³² Buur (hollandi keeles *boer* ehk talupoeg) on peamiselt hollandi või saksa päritolu Lõuna-Aafrika elanik. Tänapäeval nimetatakse neid afrikaanideks. – Pauls, E. P. (2014). Boer. Encyclopedia Britannica.

³³ Wessels, A. (2016). The Anglo-Boer War (1899 – 1902) and Its Traumatic Consequences. // Breaking Intergenerational Cycles of Repetition: A Global Dialogue on Historical Trauma and Memory. Toimetanud: Pumla Gobodo-Madikizela. Opladen: Barbara Budrich Publishers. Lk 162-166.; Welsh, F. A history of South Africa. Lk 321-339.; Natrass, G. A short history of South Africa. Lk 120-121.

Suurbritannia ühendas 1910. aastal enda kontrolli all olevad kolooniad Lõuna-Aafrika Uniooniks.³⁴

Lisaks eelpool mainitud briti ja afrikaani kogukondadele olid Lõuna-Aafrikasse tee leidnud veel mitmed rahvad. Hea Lootuse neeme eurooplaste jaoks avastanud portugallased läksid 17.-19. sajandil tänapäevase Lõuna-Aafrika Vabariigi aladele elama vaid üksikjuhtudel ning suurem portugallaste migratsioon sai alguse alles 20. sajandil.³⁵ Eestile geograafiliselt lähedaste rootslaste migratsioon Lõuna-Aafrikasse sai alguse 1830ndatel ning on seotud Rootsi ärimehe Jacob Letterstedtiga, kelle all üsna suur osa esimestest Rootsi migrantidest töötasid ning kes tegeles aktiivselt Rootsi immigrantide värbamisega.³⁶ Soome rahvusest inimeste migratsiooni täpset algusaega Lõuna-Aafrikasse ei ole teada, kuid teadaolevalt elas 1880ndatel Kaplinnas 15-20 soomlast ning kokku on sellel kümnendil soomlaste arvuks Lõuna-Aafrikas hinnatud ligikaudu 50 inimest.³⁷ Alates 19. sajandi keskpaigast on Lõuna-Aafrika Unioonis ka arvukas India kogukond. Peamiseks indialaste migratsiooni põhjuseks kuni 20. sajandi esimese kümnendini oli see, et neid kasutati Lõuna-Aafrikas sunnitöölisena.³⁸ 1904. aastal tulid Lõuna-Aafrika kaevandustesse tööle ligikaudu 60 000 hiinlast. Enamus nendest kaevandustöölisest naasid 1908. aastal Hiinasse, kuid märkimisväärne osa jäi ka Lõuna-Aafrikasse elama.³⁹

Enne 20. sajandit ei pandud Lõuna-Aafrika Unioonis kohapeal rändestatistikat kirja, mistõttu see on tuletatav Uniooni emamaa Suurbritannia sadamate arvandmetest. Üksikasjalik statistika kirjapanek sai alguse 1924. aastal.⁴⁰ Suurbritannia sadamate arvandmete kohaselt sai suuremahuline eurooplaste migratsioon Lõuna-Aafrikasse alguse 1860ndatel ning jõudis haripunkti sajandivahetusel, misjärel hakkas peale 1905. aastat langema, samas kui väljarände tõus teistesse Briti kolooniatesse jätkus.⁴¹ Nagu eelpool mainitud, ei ole võimalik enne 1924. aastat täpseid Euroopa sisserändajate arve välja tuua, kuid on hinnatud, et aastatel 1865-1911 migreerus Lõuna-Aafrika Uniooni aladele ligikaudu 255 000 inimest (aastas keskmiselt 5500), keda klassifitseeriti Lõuna-Aafrika Unioonis valge elanikkonna hulka.⁴² Vahemikus 1924-1938 läks Lõuna-Aafrika Uniooni elama 92 400 inimest (keskmiselt 6600 aastas), sealhulgas

---

³⁴ Natrass, G. A short history of South Africa. Lk 137.

³⁵ Basson, L. Portugese Immigration into South Africa. Lk 2-9.

³⁶ Kuparinen, E. An African Alternative. Lk 97-100.

³⁷ Samas. Lk 118-123.

³⁸ Zohra, D. (1993). Making a Community: Indians in Cape Town Circa 1900-1980s. Magistratöö. Cape Town. Lk 4.; Natrass, G. A short history of South Africa. Lk 93-94.

³⁹ Natrass, G. A short history of South Africa. Lk 93-94.

⁴⁰ Kuparinen, E. An African Alternative. Lk 33-34.

⁴¹ Samas. Lk 32-50.

⁴² Samas. Lk 54.

kõige rohkem immigrante tuli Suurbritanniast (47 200 inimest), Saksamaalt (10 900) ja Hollandist (7100). Muudest Euroopa maadest läks maailmasõdadevahelisel perioodil Lõuna-Aafrika Uniooni elama 21 800 inimest, Aafrikast 5600 inimest ning väljastpoolt Aafrikat ja Euroopat 7400 inimest.⁴³

Põhjuseid Lõuna-Aafrikasse elama minemiseks oli mitmeid. Üks esimestest migratsioonilainetest koosnes ligi 200 Prantsuse protestandist, kes 1688. aastal usulise tagakiusamise eest Kapi kolooniasse elama läksid ning seal üsna kiiresti koloonia hollandi kogukonda sulandusid.⁴⁴ Tähtsaks migratsiooni kujunemise põhjuseks oli teemantide ja kulla leidmine Lõuna-Aafrikast. Niinimetatud „teemantpalavik“ 1870ndatel ja „kullapalavik“ 1880ndatel olid 19. sajandil ühed tähtsamad migratsiooni tõmbetegurid ning on märgatavad ka eelpool väljatoodud migratsioonitrendides.⁴⁵ Neoklassikalisse majanduskoolkonda kuuluvate teadlaste arvates liigub tööjõud sinna, kus selle nõudlus on suurem ning kapital liigub samal ajal vastupidises suunas, kuni tööjõu ja kapitali suhtelised hinnad tasakaalustuvad.⁴⁶ Sellist tööjõu liikumist saab täheldada ka Lõuna-Aafrika ajaloolises migratsioonis: üheks tõmbeteguriks olid migrantide päritolumaast kõrgemad palgad Lõuna-Aafrikas, seda näiteks Rootsi, Norra, Taani ja Soome puhul 19. sajandil.⁴⁷

1.2. Lõuna-Aafrika Uniooni immigratsioonieeskirjad

Lõuna-Aafrika Uniooni migreerumise eelduseks oli vastava seadusandluse olemasolu ehk see, et Lõuna-Aafrika migrantid vastu võtaks. Veel 19. sajandil oli immigratsioon Lõuna-Aafrikasse vaba, esimesed seadused immigratsiooni reguleerimiseks võeti vastu 1897. aastal Natali koloonias ja buuride vabariikides ning 1902. aastal Kapimaa koloonias. 1913. aastal võttis vastloodud Lõuna-Aafrika Unioon vastu immigratsiooni reguleerimisakti „Immigration Regulation Act of 1913“, mis asendas varasemate vabariikide ja kolooniate immigratsiooniseadused.⁴⁸ Selle seaduse punktide alusel reguleeriti ka eestlaste immigratsiooni maailmasõdadevahelisel perioodil. Sisserändamine keelati inimestel, keda peeti „ebasoosivaks“ ning „soositavuse“ kriteeriumite määramise õigus oli siseministril.⁴⁹

---

⁴³ Engelbrecht, A. J. (1979). South Africa 1979: Official Yearbook of the Republic of South Africa. Toimetanud Bettie van Wyk. Johannesburg: Chris van Rensburg Publications Limited. Lk 121.

⁴⁴ Welsh, F. A history of South Africa. Lk 50-52.

⁴⁵ Kuparinen, E. An African Alternative. Lk 41-44.

⁴⁶ Haas, H. de. Migration and development. Lk 4-5.

⁴⁷ Kuparinen, E. An African Alternative. Lk 357-358.

⁴⁸ Samas. Lk 195, 203.

⁴⁹ International Labour Office. (1928). Studies and Reports. Series O (Migration) No. 3. Migration Laws and Treaties. Volume II. Immigration Laws and Regulations. Geneva. Lk 34, 60.

Kõige soositavamad olid skandinaavlased, kellel oli piisavalt algkapitali immigrerumise järel iseseisva elu alustamiseks, ei olnud karistatud teatud süütegude eest ning olid füüsiliselt ja vaimselt terved.⁵⁰ Lõuna-Aafrikas elava eestlase Georg Leiese järgi aitas immigrerumisel lisaks eelpool väljatoodud kriteeriumitele kaasa veel see, kui inimene oli noor, oskas mingit spetsiifilist ametit või oli ülikooliharidusega ning ei olnud liiga ekstreemsete poliitiliste vaadetega. Sellisel juhul eestlastele mingeid eraldi takistusi ei tehtud.⁵¹

Alates 1930. aastast oli Lõuna-Aafrikasse migreerumisel erinevate riikide kodanikel ka arvulisi piiranguid, kuid need Eestit ei puudutanud. 1930. aastal võttis Lõuna-Aafrika Uniooni parlament vastu immigratsiooni hulka reguleeriva seaduse „Immigration Quota Act of 1930“, et vähendada sisserännet Lõuna- ja Ida-Euroopast. Seadus jagas immigratsiooni lähteriigid kaheks: ilma piiranguteta ning piirangutega riikideks.⁵² Vaatamata sellele, et Eesti kategoriseeriti piirangutega riikide hulka, oli seaduses erand, mis lubas piirangutega riikidest 50 inimesel aastas Lõuna-Aafrika Uniooni emigreeruda.⁵³ Kuna Eesti migratsioon Lõuna-Aafrika Uniooni maailmasõdadevahelisel ajal ei olnud väga arvukas,⁵⁴ siis ei olnud ka arvulisi piiranguid Lõuna-Aafrika Uniooni väljarändamisel.

1.3. Lõuna-Aafrika jõudmine eestlaste maailmapilti

Lõuna-Aafrikasse elama minemiseks pidid eestlased olema teadlikud selle maa olemasolust. Esimest korda võisid eestlased kirjasõnas mõistega „Aafrika“ kokku puutuda 18. sajandi lõpul. Eestis tegutsenud saksa kirjanik Friedrich Gustav Arvelius loetles oma 1782. aastal avaldatud raamatus „Üks Kaunis Jutto- ja Öppetusse-Ramat“ üles „Europa. Asia, Awrika, Amerika, ja need louna alloled maad“.⁵⁵ Teine 18. sajandi lõpust pärit Aafrika mainimine oli 1794. aastal ilmunud teoses „Eesti-Ma Rahwa Kalender“, kus olid samuti loetletud maailmajaod „Europa,

---

⁵⁰ Tiido, B. (1934). Sisserändamise määrused mitmesugustes riikides. // Organiseeritud Välis-Eesti. Album I. Toimetanud Ed. Riisman. Lk 117.

⁵¹ Leies, G. Lõuna-Aafrika tänapäevast. Lk 231-232.; Keelatud oli ka nende inimeste immigratsioon, kes olid „ebasobivad oma majandusliku võimekuse või elukommete tõttu“. See klausel oli seadusesse lisatud, et piirata mittevalgete inimeste sisserännet Lõuna-Aafrika Uniooni. – Bradlow, E. (1978). Immigration Into The Union 1910-1948: Policies And Attitudes. Doktoritöö. Cape Town. Lk 60-61, 69.

⁵² Rubin, M. W. (2005). The Jewish Community of Johannesburg, 1886-1939: Landscapes of Reality and Imagination. Magistratöö. Pretoria. Lk 132.; Peberdy, S. (1996). Not quite white? Not quite black? Not quite South African? Constructions of race, nation and immigration. in South Africa. Seminaritöö. Johannesburg. Lk 11-13.

⁵³ Piiranguteta maad olid vaid Briti impeeriumi osad, Austria, Belgia, Taani, Prantsusmaa, Saksamaa, Madalmaad, Itaalia, Norra, Portugal, Hispaania, Rootsi, Šveits ja Ameerika Ühendriigid. – Rubin, M. W. The Jewish Community of Johannesburg. Lk 132.; Peberdy, S. Not quite white? Not quite black? Not quite South African?. Lk 14.

⁵⁴ Vt. alapeatükki 2.3.

⁵⁵ Arvelius, F. G. (1782). Üks Kaunis Jutto- ja Öppetusse-Ramat. Tallinn: Lindworsse. Lk 120.

Asia ja Awrika“.⁵⁶ Rohkemat, kui vaid Aafrika olemasolu teadvustamine, võisid eestlased lugeda 19. sajandi keskpaigas ilmunud Friedrich Reinhold Kreutzwaldi teostest. Kreutzwaldi toimetatud 1848-1849. aastal ilmunud ajakirjas „Ma-ilm ja mõnda, mis seal sees leida on“ leidub kirjeldusi Aafrikas elavatest loomadest ja inimestest. Sealt võib leida teiste seast ka loo Lõuna-Aafrika lõunatipust ehk kohast, mille nimi on „Kap ehk Hä lotuse eesmägi“, kus noore mõisniku „Jürri Rennie“ hobune oli lõvide poolt maha murtud.⁵⁷ Kirjeldusi Lõuna-Aafrika elanikest, faunast ja Kaplinnast leidub Kreutzwaldi raamatus „Ma- ja Merre-piltid: Üks luggemise ramat nore rahwale. Ehk imelikud luggud lõune-pool Ahwrikas“.⁵⁸ 19. sajandi keskpaigast alates leidub Eesti ajalehtedes teateid Lõuna-Aafrikast, mis muutusid sagedasemaks sajandi viimastel kümnenditel.⁵⁹

Rohkematele eestlastele võis teadmine Lõuna-Aafrikast tekkida teise Inglise-Buuri sõja ajal. Kogu sõja vältel toimus Eesti ajakirjanduses sõjasündmuste aktiivne kajastamine.⁶⁰ Ligikaudu kuu aega pärast teise Inglise-Buuri sõja algust avaldati kahel järjestikusel Postimehe esiküljel pikk ülevaade „Boeridest ja nende maast“.⁶¹ Palju vastukaja sai 1899. aastal Haavatud Buuridele Abi Osutamise Hollandi Komitee poolt suuremates Venemaa ajalehtedes, sealhulgas ka eesti ja baltisaksa ajalehtedes avaldatud „Üleskutse vene rahvale“, kus agiteeriti rahvast saatma buuridele arstiabi ja rahalist toetust.⁶² Eesti ajalehtedest võis teisest Inglise-Buuri sõjast leida isegi luuletusi, näiteks buuri meeste kangelaslikkust ülistavad A. Reinwaldi „Buride sõda“ või saksa keelest tõlgitud „Wiimased buurid“.⁶³ Teine Inglise-Buuri sõda tutvustas laiemale eestlaskonnale Lõuna-Aafrika olemasolu.⁶⁴

---

⁵⁶ Annus, E. (2000). Eesti kalendrikirjandus 1720-1900. Tallinn: Teaduse Akadeemia Kirjastus. Lk 18-19.

⁵⁷ Kreutzwald, F. R. (1848). Ma-ilm ja mõnda, mis seal sees leida on. Tartu: H. Laakmanni trükikoda. Lk 8-9, 12-14.

⁵⁸ Kreutzwald, F. R. (1850). Ma- ja Merre-piltid: Üks luggemise ramat nore rahwale. Ehk imelikud luggud lõune-pool Ahwrikas. Tartu: H. Laakmanni trükikoda.

⁵⁹ Klaassen, O.-M. (1994). Aasia ja Aafrika 16.-19. sajandil ning kontaktid Eestiga. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastuse trükikoda. Lk 211.

⁶⁰ Näiteks: Politika ringwaatus ja väljamaa sõnumid. Lõuna-Ahwrika sõjast. (1900). // Postimees, nr. 15, 20. jaanuar. Lk 1-2.; Politika ringwaatus ja väljamaa sõnumid. Sõjast. (1900). // Postimees, nr. 41, 19. veebruar. Lk 2.; Väljamaa. (1901). // Olewik, nr. 31, 31. juuli. Lk 258.; Lõuna-Ahwrika rahu. (1902) // Saarlane, nr. 21, 28. mai. Lk 1.

⁶¹ Boerid ja nende maa I. (1899). // Postimees, nr. 245, 4. november. Lk 1.; Boerid ja nende maa II. (1899). // Postimees, nr. 246, 5. november. Lk 1.

⁶² Rütman, T. ja Siiroja, M. (1996). Eesti vabatahtlikud Inglise-Buuri sõjas (1899-1902). II. // Akadeemia. 8. aastakäik, number 1. Lk 41-43.

⁶³ Reinwald, A. (1900). Buride sõda. // Olewik, nr. 19, 9. mai. Lk 437; Hanssen, R. (1902). Wiimased buurid. // Saarlane, nr. 3, 22. jaanuar. Lk 4.

⁶⁴ Teine Inglise-Buuri sõda ei olnud vaid Eestis tuntud, vaid huvi selle vastu oli laialdasem. Lõuna-Aafrika ajaloolase Gail Natrassi arvates oli teine Inglise-Buuri sõda üks enim rahvusvahelist tähelepanu pälvinud sündmustest Lõuna-Aafrika ajaloos üldse. – Natrass, G. A short history of South Africa. Lk 120.

1.3 Esimesed eestimaalased Lõuna-Aafrikas

Eestimaa kontaktid Lõuna-Aafrikaga on enne 20. sajandit olnud üsnagi katkendlikud: on küll teada sinna reisinud eestimaalasi, kuid püsivat ühendust Eestimaa ja Lõuna-Aafrika vahel ei olnud. Teadaolevalt esimeseks Eestimaalt pärit inimeseks Lõuna-Aafrikas oli tallinlane Ottho Ralingh, kes läks Lõuna-Aafrikasse 1663. aastal ning teenis seal Hollandi Ida-India Kompanii Hea Lootuse neemel asuvas kindluses kapralina.⁶⁵ Lisaks talle töötas sama kompanii alluvuses alates 1763. aastast ka Narvast pärit Johannes Rauck.⁶⁶ 1797. aastal viibis lühikest aega Kaplinnas Hiinasse reisiv Rapla kihelkonnast pärit baltisakslane Adam Johann von Krusenstern. Kaplinna külastasid ka 1818. aastal ümbermaailmareisi tegevad tartlane Johann Friedrich Eschscholtz ning tallinlane Otto von Kotzebue.⁶⁷

Sajandivahetusel on teada ka mitmeid teises Inglise-Buuri sõjas kaasa löönud baltisakslasi, nagu näiteks arstidena buuride poolel olnud Karl Johannes Hermann Edler von Rennenkampf, Rudolf Richard Jakob von Gernet ja Wolfgang Friedrich Schiele, kellest viimane avaldas oma tegemistest ka memuaare raamatus „Sakslastega Buuri sõjas“.⁶⁸ Vene Punase Risti laatsareti koosseisus osalesid sõjas Tartu Ülikooli vilistlased Aleksander Eberhardt ja Otto Helmuth Robert von Hohlbeck ning Vene-Hollandi laatsaretis Tartu Ülikooli üliõpilased Vladimir Kuhharenko ning Leo Otto Johann Bornhaupt.⁶⁹ Ka siirdus Lõuna-Aafrikasse misjonitööle Eestist pärit baltisakslasi, nende seas Transvaalis Mossetla misjonijaamas töötanud Carl Theodor Hasselblatt, kes avaldas hiljem mälestused raamatus „Sõnumid misjoni tööst Transvaalimaal Lõuna-Hommiku-Aafrikas“.⁷⁰

---

⁶⁵ Hiiemaa, K. Eestlaste etnilisest mälust Lõuna-Aafrika näite põhjal. Lk 162.

⁶⁶ Klaassen, O.-M. Aasia ja Aafrika 16.-19. sajandil ning kontaktid Eestiga. Lk 204.

⁶⁷ Samas. Lk 207.

⁶⁸ Rütman, T. ja Siiraja, M. Eesti vabatahtlikud Inglise-Buuri sõjas. Lk 46-52.; Klaassen, O.-M. (1992). Aasia ja Aafrika 1900-1918 ning kontaktid Eestiga. Tartu: Tartu Ülikooli Trükikoda. Lk 127.; Rahkema, H. (2003). Tartu Ülikool ja Aafrika (1802-1940). Magistritöö. Tartu. Lk 91; Schiele, W. F. (1901). Mit den Deutschen im Buren-Kriege. Berlin: Reimer.

⁶⁹ Rahkema, H. Tartu Ülikool ja Aafrika (1802-1940). Lk 87-88, 90.; Eestimaalastest Inglise-Buuri sõjas saab lugeda: Rütman, T. (1995). Eesti ja Inglise-Buuri sõda (1899-1902). Lõputöö. Tartu.

⁷⁰ Hiiemaa, K. (2000). Südame kutsel. Eesti misjonärid Aafrikas. Tallinn: Olion. Lk 55.

2. Eesti kogukonna kujunemine Lõuna-Aafrika Unioonis

2.1 Esimesed eestlased Lõuna-Aafrikas

Enne Eesti Vabariigi loomist viibis Lõuna-Aafrikas lühemat või pikemat aega mitmeid üksikuid eestlasi. Eelpool mainitud Johannes Raucki kohta on oletatud, et ta oli hoopis eestlane, kelle perenimi oli Rõuk.⁷¹ Teadaolevalt esimene eestlane, kes on oma muljed Lõuna-Aafrikast ka kirja pannud, oli Lõuna-Aafrikas 1866-1867. aastate vahetusel viibinud laevamehaanik Jüri Jürison. Jüri Jürison reisis Venemaa sõjalaeva pardal ning tema enda kirjutiste põhjal oli selle laeva meeskonnas peale tema veel mitmeid eestlasi.⁷² Lisaks oli veel alates 1890ndate algusest Lõuna-Aafrikasse saabunud M. Fischer, kes nimetas ennast esimeseks Lõuna-Aafrika eestlasest asukaks ning avas ka Rodeesias asuvas Umtali linnas äri.⁷³ Ka teise buuri sõja ajal viibis Lõuna-Aafrikas eestlasi. Üheks selliseks oli Krügersdropis olnud R. Avesson, kes kirjutas sealsetest oludest „Kirjad Transvaalist“.⁷⁴ Hiljem Lõuna-Aafrikas elanud Artur-Aleksander Linholmi järgi töötas Aversson Lõuna-Aafrikas Witwatersrandi kullakaevanduses aastatel 1893-1900 ning peale Eestisse naasmist sai temast fosforiidikaevanduse juhataja Ülgastes.⁷⁵ Teises Inglise-Buuri sõjas võitles buuride poolel Järvamaalt Ambla kihelkonnast pärit Kustas Uudeperg, kes langes üsna sõja alguses inglaste kätte vangi.⁷⁶ Veel oli eestlastest Saksa Edela-Aafrikas Pärnumaalt pärit Hendrik Tuttar (Hinrek Tutar) kes tegi seal aastatel 1903-1907 misjonitööd.⁷⁷ Lisaks sellele käisid 20. sajandi alguses Lõuna-Aafrikas mõned eestlastest meremehed ja turistid, näiteks Võrumaalt pärit Jakob Lukats⁷⁸ ja kirjanik Andres Saal⁷⁹.

---

⁷¹ Siiroja, M. (1991). Meie ja Lõuna-Aafrika. // Postimees 12.11.1991. Lk 6.

⁷² Jüri Jürison. (1975). Eestimehe teekond ümber maailma „Askoldi“ laeva peal. // “Loomingu“ Raamatukogu 25/26. Tallinn: Perioodika. Kokku pannud: Juhan Peegel. Lk 15, 25-27, 41.

⁷³ Klaassen, O.-M. Aasia ja Aafrika 16.-19. sajandil ning kontaktid Eestiga. Lk 213; Kirjad Aafrikast. (1896). // Postimees, nr. 5, 8. jaanuar. Lk 1.

⁷⁴ Klaassen, O.-M. Aasia ja Aafrika 1900-1918 ning kontaktid Eestiga. Lk 126.

⁷⁵ Linholmi väitel oli ta enne Lõuna-Aafrikasse minekut Eestis Averssoniga suhelnud ning Lõuna-Aafrika olude kohta nõu küsinud. – Linholm, A.A. Päikeseküllasel Kullamaal. Lk 46-47.

⁷⁶ Siiroja, M. Meie ja Lõuna-Aafrika.. Lk 6.

⁷⁷ Hiemaa, K. Südame kutsel. Lk 57; Niit, R. (2000). Hendrik Tuttar – misjonär ja kirjamees. Lõputöö. Tartu.

⁷⁸ Klaassen, O.-M. Aasia ja Aafrika 1900-1918 ning kontaktid Eestiga. Lk 132.

⁷⁹ Uuemad teated. Kirjanik Andres Saal. (1916). // Postimees, nr. 213, 17. (30.) september. Lk 3.; Andres Saali kohta on ilmunud ka monograafia Klaassen, O.-M. (1996). Huvasti, Insulinde! Andres Saali elu Indoneesias. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

2.2 Püsiva kogukonna kujunemise majanduslikud põhjused

Vaatamata eelmises alapeatükis mainitud üksikkontaktidele Eesti ja Lõuna-Aafrika vahel, ei tekkinud Lõuna-Aafrikas siiski püsivat Eesti kogukonda. See hakkas kujunema alles 1920ndatel aastatel. Eestist rännati maailmasõdadevahelisel perioodil välja pidevalt, kuid mitte arvukalt,⁸⁰ sealjuures väljaränne oli sisserändest veidi suurem.⁸¹

Lõuna-Aafrika Uniooni emigreerumise põhjused võisid olla majanduslikud. Eesti majanduslikku olukorda 1920ndatel ja 1930ndatel võib pidada ebastabiilseks. 1923.-1924. aastal oli majanduses kriis, mis sai alguse rahandussektorist ning mida võimendas märgatavalt kaubanduse vähenemine Venemaaga.⁸² Kümnendi teist poolt ilmestas majandustõus, suurenes tööstus- ja põllumajandustoodang ning paranes üldine elatustase.⁸³ Vaatamata majandustõusule avaldati kaasajal arvamust, et majanduslik olukord oli endiselt halb. Selliseid teateid ei saa võtta absoluutse tõena, kuid võivad siiski näidata inimeste meelsust majandusküsimustes. Ühe näitena kasutas Päewaleht 1927. aastal majanduse kirjeldamisel sõna „lootusetu“, mis viis artikli väitel paljusid uut kodumaad otsima.⁸⁴ Samaaegselt oli aastatel 1922-1929 Lõuna-Aafrika Unioonis stabiilne majandustõus.⁸⁵

Eesti majandustõusule pani piiri suur kriis, mille esimesed ilmingud avaldusid juba 1929. aastal.⁸⁶ 1930.-1934. aastal kestnud majanduskriisi tulemusena langes Eesti põllumajandustoodangu koguväärtus 45%, tööstustoodangu koguväärtus 20% ning 1932. aastaks oli töötute arv kasvanud 32 000 inimeseni.⁸⁷ Lõuna-Aafrika Unioon elas suure majanduskriisi võrdlemisi hästi üle. 1933. aastal peetud kõnes väljendas Artur Linholm arvamust, et majanduskriis oli Lõuna-Aafrika Unioonis teiste maadega võrreldes vähem tunda andnud.⁸⁸ Seda arvamust toetavad ka majandusnäitajad. Lõuna-Aafrika Uniooni majandus ei olnud kogu majanduskriisi vältel languses. Juba 1931. aasta esimesel poolel oli märgata

---

⁸⁰ Raag, R. Eestlane väljaspool Eestit. Lk 57.

⁸¹ Valge, J. ja A. Aule. (2021). Sisseränne Eestisse, eriti eestlastele mõeldes. // Loomingu veebiväljaanne, veebruar.

⁸² Pajur, A. (2005). Demokraatlik Eesti. Majandusolud. // Eesti ajalugu VI. Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Toimetanud: Sulev Vahtre. Tartu: Greif. Lk 77-78.

⁸³ Pajur, A. Demokraatlik Eesti. Majandusolud. Lk 80; Tomson, E. (1999). Eesti majandusajalugu 20. sajandil. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. Lk 45.

⁸⁴ Lõuna-Aafrika-uus Ameerika. (1927). // Päewaleht, nr 57, 27. veebruar. Lk 6.

⁸⁵ Schumann, C. G. W. (1934). Business Cycles In South Africa, 1910–1933. An Analysis Of Some Statistical Series And Of Certain Aspects Of The Business Cycle And Business Forecasting. // The South African Journal of Economics, Vol. 2, No. 2. Lk 147.

⁸⁶ Tomson, E. Eesti majandusajalugu 20. sajandil. Lk 55.

⁸⁷ Pajur, A. (2005). Suur kriis. Majanduskriis. // Eesti ajalugu VI. Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Toimetanud: Sulev Vahtre. Tartu: Greif. Lk 81.

⁸⁸ Eestlased Lõuna-Aafrika Kullamaal. (1933). Lk 3.

tagasihoidlikku majandusaktiivsuse taastumist.⁸⁹ Lisaks oli Lõuna-Aafrika Uniooni sisemajanduse kodutoodang inimese kohta alates 1932. aastast kiires kasvutrendis.⁹⁰ Otsese põhjusena saab majanduslikke motive siiski kindlalt väita vaid 1934. aastal Lõuna-Aafrikasse elama läinud Leida Terri puhul.⁹¹ Maailmasõdadevahelist perioodi Eestis ilmestab majanduslik ebastabiilsus, mis võis motiveerida inimesi migreeruma Lõuna-Aafrika Uniooni.

2.3 Eesti kogukonna suurus

Eestlaste arvukus Lõuna-Aafrikas sõdadevahelisel perioodil ei olnud väga suur, see jäi vahemikku 20-36 inimest.⁹² Geograaf Hill Kulu andmetel võis 1933. aastal Eesti kogukonna suuruseks olla 25 inimest.⁹³ 1936. aastal arvas Lõuna-Aafrikas elav Arnold Lätti, et eestlasi on seal kahekümne inimese ümber, kes tema arvates olid sinna läinud viimase kaheksa aasta vältel.⁹⁴ Teise Lõuna-Aafrika eestlase Victor Kase arvates elas 1937. aastal Lõuna-Aafrika Unioonis 25-30 eestlast.⁹⁵ Olaf Klaasseni arvates võis enne teist maailmasõda eestlasi olla juba 30 ringis.⁹⁶ Käesolevas bakalaureusetöös sisalduva uurimistöö tulemusena õnnestus leida 36 eestlase nimed, kes mingil ajahetkel sõdadevahelisel perioodil Lõuna-Aafrika Unioonis elasid.⁹⁷

Aastatel 1931-1937 taotles Lõuna-Aafrika Unioonis alalist elamisluba 19 Eestis sündinud inimest.⁹⁸ Eestlaste suhteliselt suur arvukus oli üks põhjustest, miks Eesti Vabariik Lõuna-Aafrika Unioonis konsulaadi avas.⁹⁹ 1933. aastal määrati Taani ärimees Heinz Ludwig Mueller von Weissenburg Kaplinnas paiknevaks aukonsuliks ning 1937. aastal eestlane Elmar Tammist Johannesburgis paiknevaks auasekonsuliks.¹⁰⁰ Eesti konsulite suhtlus Lõuna-Aafrika eestlastega jäi siiski sõdadevahelisel perioodil tagasihoidlikuks.¹⁰¹

---

⁸⁹ Schumann, C. G. W. Business Cycles In South Africa, 1910–1933. Lk 147.

⁹⁰ Nattrass, N., Seekings, J. (2010). The Economy and Poverty in the Twentieth Century in South Africa. University of Cape Town: Social Suveys Unit. CSSR Working Paper No. 276. Lk 1-2.

⁹¹ Terri, A. Küsitlusleht. Lk 1

⁹² Suur hinnanguvahemik on tingitud eestlaste arvu kõikumisest, kuna Lõuna-Aafrika Uniooni toimus pidev sisse- ja väljaränd ning on teateid ka Lõuna-Aafrikas surnud eestlastest.

⁹³ Kulu, H. Eestlased maailmas: ülevaade arvukusest ja paiknemisest. Lk 129.

⁹⁴ Lätti, R. Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. Lk 126.

⁹⁵ Kask, V. (1938). Kiri eestlaste elust Port Elizabeth'is, Lõuna-Aafrikas. // Välis-Eesti Almanak, 10. aastakäik, nr. 9 (september). Lk 281.

⁹⁶ Klaassen, O.-M. Eesti suhetest Lõuna-Aafrika Uniooniga aastail 1918-1940. Lk 41.

⁹⁷ Vt. alapeatükki 2.4.

⁹⁸ Klaassen, O.-M. Eesti Vabariigi konsulaarpoliitika Aasias ja Aafrikas 1918-1940 [2]. Lk 102.

⁹⁹ Hiiemaa, K. Eestlaste etnilisest mälust Lõuna-Aafrika näite põhjal. Lk 164.

¹⁰⁰ Klaassen, O.-M. (1992) Eesti Vabariigi konsulaarpoliitika Aasias ja Aafrikas 1918-1940 [2]. Lk 291-294.

¹⁰¹ Klaassen, O.-M. Eesti suhetest Lõuna-Aafrika Uniooniga aastail 1918-1940. Lk 44.

Statistilisi andmeid Eestist Lõuna-Aafrikasse väljarändajate kohta on võimalik leida alates 1928. aastast, mil Lõuna-Aafrika Uniooni emigreerus Eestist 3 inimest ning järgneval kolmel aastal 5-6 inimest.¹⁰² Aastatel 1932 ja 1934 Eesti statistikaameti andmete järgi ühtegi väljarännanud Lõuna-Aafrikasse ei olnud ning 1933. aastal oli vaid kolm sinna rännanud.¹⁰³ Ka üldiselt oli Eestist väljarännanute arvus aastatel 1931-1934, suure majanduskriisi ajal, kiire vähenemine, mille kohta kirjutab Eesti statistik G. Tomberg 1933. aastal, et „Eestist väljarändamisest kui olulisest nähtusest ei saa enam juttu olla“.¹⁰⁴ 1930ndate keskpaigast alates oli iga aasta mõni Lõuna-Aafrikasse väljarännanu,¹⁰⁵ seega statistiliste andmete järgi aastatel 1928-1939 kokku 36 inimest.

Eelpool väljatoodud Eesti Statistikaameti arvandmeid saab vaadelda vaid orientiirina, kuna väljarännanute ei arvestatud maha inimesi, kes väljarände järel Eestisse tagasi tulid, mis langetaks väljarändajate arvu Lõuna-Aafrika Uniooni.¹⁰⁶ Lisaks oli statistika ise välja arvatud kaudselt, välispasside küsimustike põhjal, mille puhul ei saanud kindel olla, kas inimene ka tegelikult välja rändas. Peale selle võisid inimesed küsimustikes ka oma välispassi taotlemise tõelist eesmärki varjata, mis tõstaks tegelikku väljarändajate arvu.¹⁰⁷ Lisaks võisid eestlased Lõuna-Aafrika Uniooni reisida ka läbi teiste riikide, näiteks kolm eestlast läksid sinna elama Austraaliast ning Georg Leies sõitis Lõuna-Aafrikasse läbi Araabia, olles varem elanud pikemat aega Etioopias.¹⁰⁸ Statistilised probleemid väljarändajate arvutamisel ning selliste juhtumite olemasolu tähendavad, et vaid Eestist Lõuna-Aafrika Uniooni reisinute statistika põhjal ei ole võimalik välja tuua täpset eestlaste arvu seal maal. Vaatamata sellele võib erinevate teadete ja arvamuste põhjal hinnata Lõuna-Aafrika Uniooni eestlaste hulgaks maailmasõdadevahelisel perioodil 20-36 inimest.¹⁰⁹

---

¹⁰² Tomberg, G. (1933). Väljaränd 1932 a. // Eesti Statistika 138 (5). Tallinn: Riigi Trükikoda. Lk 269.

¹⁰³ Samas. Lk 268-269.; Tomberg, A. (1939). Väljaränd 1938 a. // Eesti Statistika 210 (5). Tallinn: Riigi Trükikoda. Lk 259.

¹⁰⁴ Tomberg, G. Väljaränd 1932 a. Lk 268.; Tomberg, A. Väljaränd 1938 a. Lk 259.; Põhjuseks võis olla elamislubade saamise kriteeriumite karmistamine. – Eestlased Lõuna-Aafrikast välja. (1932). Lk 1; Väljarännanud tulevad tagasi. (1932). // Postimees, 76. aastakäik, nr. 228, 29. september. Lk 2.

¹⁰⁵ Tomberg, A. Väljaränd 1938 a. Lk 259.; Tomberg, A. (1940). Väljaränd 1939 a. // Eesti Statistika 223 (6). Tallinn: Riigi Trükikoda. Lk 290.

¹⁰⁶ Tomberg, A. Väljaränd 1938 a. Lk 258.

¹⁰⁷ Reiman, H. (1937). Väljaränd 1935. ja 1936. a. // Eesti Statistika 184 (3). Tallinn: Riigi Trükikoda. Lk 118.

¹⁰⁸ Kuidas elavad Transvaali eestlased. (1949). Lk 4; Eesti insener Port Elizabethis. (1937). Lk 227.; Addis-Abebas pole teha enam midagi. (1936). // Elu, nr. 85 (1100), 7 august. Lk 3.

¹⁰⁹ Eestlaste hulk Lõuna-Aafrika Unioonis kasvas Teise Maailmasõja järgsel perioodil ning võis 20. sajandi teisel poolel olla 100-150. – Hiimaa, K. Eestlaste etnilisest mälest Lõuna-Aafrika näite põhjal. Lk 165.

2.4. Eesti kogukonna liikmed Lõuna-Aafrikas

2.4.1 Endel Muna

Eestlaste kogukonna rajajaks Lõuna-Aafrika Vabariigis on peetud **Endel Muna** (ka Endel Munna).¹¹⁰ Endel Muna oli üks kolmest Lõuna-Aafrika Uniooni eestlasest, kes astus uurimisperioodil Välis-Eesti ühingu liikmeks.¹¹¹

3. veebruaril 1902. aastal Vastse-Kuustes sündinud Endel Muna osales peale Tartu Reaalkooli lõpetamist 1919. aastal Vabadussõjas ning õppis 1920. aasta sügissemestril Tartu Ülikoolis matemaatika- ja loodusteaduste teaduskonnas. Seejärel läks ta Saksamaale majandusalast haridust omandama. Saksamaal õppis ja töötas ta mitmetes ülikoolides: esmalt õppis kaks semestrit Mannheimi kaubanduskõrgkoolis, siis kaks semestrit Berliini kaubanduskõrgkoolis, mille ta ka lõpetas. Peale hariduse saamist töötas ta viis semestrit Frankfurdi ülikoolis. Hiljemalt 1925. aastaks oli ta naasnud Eestisse.¹¹² 1. novembrist 1926 kuni 1. juunini 1927 töötas Endel Muna Eesti Vabariigi kaubandus-tööstusministeeriumis,¹¹³ kust ta lahkus, et „täiendada oma teadmisi töötades Britti asumaades“.¹¹⁴ Endel Muna oli Eestis olnud ka ajalehe Kaja töötaja ning ta jätkas ajakirjandustööga ka peale Lõuna-Aafrikasse kolimist.¹¹⁵ Lisaks omas Endel Muna Eestis Tähtvere mõisast eraldatud vakutalu Ronniraja nr. 7, mis hiljem tema võlgade katteks oksjonil maha müüdi.¹¹⁶

Endel Muna läks esmakordselt Lõuna-Aafrikasse 1927. aasta juuli- või augustikuus.¹¹⁷ Koos Endel Munaga oli Lõuna-Aafrikasse läinud ka tema naine **Senta Frederike Muna**

---

¹¹⁰ ERA.14.14.2468. Lk 11.; Hiiemaa, K. Eestlaste etnilisest mälestusest Lõuna-Aafrika näite põhjal. Lk 163.

¹¹¹ Klaassen, O.-M. Eesti suhetest Lõuna-Aafrika Uniooniga 1918-1940. Lk 41

¹¹² ERA.14.14.2468. Lk 3.; ERA.73.1.475. Lk 4.

¹¹³ ERA.73.1.475. Lk 1.; Tema ema mälestuste järgi oli ta välisministeeriumis töötanud, kuid selline arusaamatus võis tekkida põhjusel, et ta töötas kaubandus-tööstusministeeriumis ametikohal, mida nimetati „ettevalmistamiseks konsulaarteenistusele“. – Muna, P. H. Meie perekonnakroonika. Lk 57.

¹¹⁴ ERA. 73.1.1162. Lk 136.

¹¹⁵ Hiiemaa, K. Eestlaste etnilisest mälestusest Lõuna-Aafrika näite põhjal. Lk 163-164.

¹¹⁶ ERA.1947.2.10932. Lk 27, 39.

¹¹⁷ ERA 73.1.1162. Lk 136.; Lõpliku Endel Muna Lõuna-Aafrikasse elama mineku osas võib leida vastakaid andmeid. Endel Muna ema Pauline Helene Muna mälestuste järgi läks Endel Lõuna-Aafrikasse „ära“ alles 1930nda aasta „Jõulu ja Uue Aasta vahel“. Selline „ära“ minek võib tähendada seda, et peale 1930ndat aastat ei naasnud Endel Muna enam Eestisse, mida võiks tõendada ka Endel Muna kirjavahetus Eesti siseministeeriumiga. Eesti Vabariigi kodakondsusest lahkumise asjaajamise käigus küsiti Endel Munal muuhulgas tõendeid välispassimaksude maksmise kohta ajavahemikus 1. juuni 1931 kuni 16. märts 1937, mille lubas Endel Muna oma ema kaudu Tartust ära maksta. Endel Munal oli olnud välispass perioodil 27. oktoober 1930 kuni 1. juuni 1931. Kirjavahetuse alguse ajal kehtiva isikutõendamise ja liikumise seaduse järgi ei olnud ette nähtud välispassimaksu maksmist tagantjärele, küll oli võimalik inimeselt tagantjärele nõuda passimaksu administratiivkorras, kui inimene ei uuenda oma passi välismaal olles või viibib seal ilma passita. Kuna Endel Muna nõustus passimaksu maksmisega tagantjärele, siis võib eeldada, et ta ei pikendanud oma 1. juunil 1931 aegunud passi, mis omakorda tähendab, et Endel Muna ei lahkunud Lõuna-Aafrikast peale seda kuupäeva ning tõendab Endel Muna ema sõnu, et peale 1930. aastat oli Endel Muna Lõuna-Aafrikasse „ära“ läinud. – Muna, P.

(neiupõlvenimega Treffner).¹¹⁸ Endeli ema mälestustes on kirjas, et kuigi Endlile pakkus Scheeli pank Tallinnas head töökohta, oli Endel Muna värskel abikaasal Senta Treffneril „suur huvi Lõuna-Aafrika vastu“,¹¹⁹ millest võiks ehk järeldada, et Endel Muna rändas Lõuna-Aafrikasse oma abikaasa kihutusel. 1938. aastaks olid Endel ja Senta saanud kolm last: 1931. aastal sündinud Edgar, 1933. aastal sündinud Silvia ning 1935. aastal sündinud Kris-Viktor.¹²⁰

Endel ja Senta Muna astusid Lõuna-Aafrika Uniooni kodakondsusesse. Endel Muna saatis kirja Eesti Vabariigi siseministeriumile, millega soovis enda Eesti kodakondsuse ära lõpetada, kuna ta oli saanud Lõuna-Aafrika Uniooni kodakondsuse. 8. juulil 1938 tema palve rahuldati ning Endel Muna koos naise ja lastega vabastati Eesti Vabariigi kodakondsusest.¹²¹

Endel Muna nime on mainitud ning tema tegemisi on kirjeldatud ka mujal. 1939. aasta augusti Välis-Eesti almanahhis mainis Georg Leies Lõuna-Aafrikat käsitlevas artiklis, et ühes linnas Durhani lähedal elab fotograafiaga tegelev hr. Muna.¹²² Kuna Endel Muna kasutas kirjade saatmisel Durhani lähedal asuva Scottburgh'i linna postkontorit,¹²³ siis võib tema elukohaks Lõuna-Aafrika Unioonis lugeda Scottburgh'i linna või selle lähedasi asumeid. Eelpool väljatoodud Välis-Eesti almanaki artikli järgi oli Endel Muna Lõuna-Aafrikas tegeleenud ka põllumajandusega, mille ta oli „lõpetanud puudujääkidega“ ning mille järel oli Endel Muna loonud kiiresti edukaks saanud fotograafiaga tegeleva äri.¹²⁴ 1940. aastaks oli Endel Muna fotoettevõtte töötajaskond kasvanud kümneni.¹²⁵

2.4.2 Georg Leies

Lõuna-Aafrika Uniooni eesti kogukonna aktiivseks liikmeks oli ka **Georg Leies** ehk „eestlaste peainspektor“, nagu teda ühes Välis-Eesti artiklis kutsuti.¹²⁶ Georg Leies oli üks kolmest Lõuna-Aafrika Uniooni eestlasest, kes oli ka Välis-Eesti ühingu liige.¹²⁷ Võrumaalt Vana-Laitsnast pärit Georg Leies lahkus Eestimaalt „tuttavate kutsel“ 1932. aasta 5. mail, sooviga

---

H. Meie perekonnakroonika. Lk 57.; ERA.14.14.2468. Lk 2, 5, 8.; §308. Isikutõestamise ja liikumise seadus. (1930). // Riigi Teataja, nr. 48, 25 juuni. Lk 530-532.

¹¹⁸ ERA.14.14.2468. Lk 9.

¹¹⁹ Muna, P. H. Meie perekonnakroonika. Lk 57.

¹²⁰ ERA.14.14.2468 Lk 9.

¹²¹ Samas. Lk 8, 15.

¹²² Leies, G. Lõuna-Aafrika tänapäevast. Lk 232.

¹²³ ERA.14.14.2468. Lk 8, 13, 14.

¹²⁴ Leies, G. Lõuna-Aafrika tänapäevast. Lk 232.

¹²⁵ Eestlane Aafrikas lõvijahil. (1940). Lk 4.

¹²⁶ Kuidas elavad Transvaali eestlased. (1949). Lk 4.

¹²⁷ Klaassen, O.-M. Eesti suhetest Lõuna-Aafrika Uniooniga 1918-1940. Lk 41.; V.-E. Ühingu teateid. (1937). // Välis-Eesti Almanak, 9. aastakäik, nr. 1 (jaanuar). Lk 27-28.

minna Pariisi kaudu Etioopiasse töö leidmiseks.¹²⁸ Kohale jõudis Leies sama aasta sügisel ning hakkas seal tööle Addis Ababa raadiojaamas tehnilise osakonna juhatajana.¹²⁹ Hareri linnas Etioopias kohtus Georg Leies oma tulevase kreeklasest abikaasaga.¹³⁰ Georg Leies elas Addis Ababas ka teise Itaalia-Etioopia sõja ajal ning kirjutas sel ajal Eestisse mitmeid kirju, mida ka erinevates Eesti ajalehtedes avaldati.¹³¹ Peale Addis Ababa vallutamist itaallaste poolt otsustas Leies riigist lahkuda. Esmalt sõitis ta Lõuna-Aafrika Uniooni viisa saamiseks Araabiasse Adeni linna, kust ta laevaga Lõuna-Aafrika poole sõitma hakkas. Oma isale saadetud kirjas oli ta maininud, et ületas 1936. aasta 3. juulil ekvaatorijoone ning sama kirja järgi oli ta hiljemalt augustikuu alguseks jõudnud Kaplinna.¹³² Kauaks ta Kaplinna ei jäänud, juba sama aasta detsembriks oli Georg Leies jõudnud Johannesburgi.¹³³ Johannesburgi jäi Georg Leies ka elama.¹³⁴ Lõuna-Aafrika Unioonis elades kirjutas Georg Leies erinevatesse ajalehtedesse ja ajakirjadesse mitmeid kirju teistest Lõuna-Aafrika eestlastest ning Lõuna-Aafrika elust üldisemalt.¹³⁵ Ametialaselt jätkas Leies oma elektriinseneri ametiga, minnes algselt tööle elektritarvikuid müüvasse poodi, kuid 1940. aastal oli ta „hiljuti“ asutanud enda elektritarvete äri.¹³⁶

2.4.3 Teised eestlased

Kuna Lõuna-Aafrika eestlaste arv oli võrdlemisi väike, siis on võimalik anda lühike ülevaade ka teistest Lõuna-Aafrika Unioonis maailmasõdadevahelisel perioodil elanud eestlastest. Lõuna-Aafrika Unioonis elasid kaks venda, **Richard ja Arnold Lätti**. Nendest kahest ehk

---

¹²⁸ Viidatud artiklites kasutatakse riigi kohta sõna Abessiinia. Siin ja edaspidi kasutan tänapäevasemat Etioopiat Abessiinia asemel.; Võrumaalane neguse riigis. (1935). // Elu, nr 73 (385), 10 september. Lk 3.; Addis-Abebas pole teha enam midagi. (1936). Lk 3.; Elektrikud Abessiiniasse tööd otsima. (1932). // Waba Maa, nr 107, 7 mai. Lk 7.; Georg Leiese Etioopia perioodi kohta saab lugeda Rahkema, H. (1999). Eesti ja Etioopia 1930. aastatel. Lõputöö. Tartu.

¹²⁹ Eestlane Abessiinias raadiojaama juhatajaks. (1935). // Tartumaa Teataja, nr. 135, 15 november. Lk 2.; Mussolini tahab okupeerida Abessiinia täielikult (1935). // Sakala, nr. 98 (131), 26 august. Lk 3.; Võrumaalane neguse riigis. (1935). // Elu. Lk 3.

¹³⁰ Eestlane Abessiinias raadiojaama juhatajaks. (1935). // Järva Teataja, nr. 135, 15 november. Lk 2.

¹³¹ Näiteks Eestlane Abessiinias raadiojaama juhatajaks. (1935). // Uus Eesti, nr. 58, 14 november. Lk 8.; Neegus rääkis Eesti mehega. (1935). // Maa Hääl, nr. 144 (466), 8 detsember. Lk 4.; Neli neegust neljal lennukil. (1935). // Esmaspäev (Jõulu Esmasp), nr. 51, 21 detsember. Lk 8.; Abessiinlased tulistasid neegust!. (1936). // Esmaspäev: piltidega nädalleht, nr. 14, 4 aprill. Lk 8.

¹³² Addis-Abebas pole teha enam midagi. (1936). Lk 3.

¹³³ Leies, G. (1937). G. Leies Kullamaal. Abessiinia sõjast Johannesburgi. Kiri Aafrika lõunatipust. // Esmaspäev, nr. 1, 2 jaanuar 1937. Lk 8.; Neeguse langemine viis eestlase Kullamaale. (1937). // Maa Hääl, nr. 3 (627), 8 jaanuar. Lk 7.

¹³⁴ Leop. R. Meremehe kiri L.-Aafrikast. Lk 7.; Kuidas elavad Transvaali eestlased. (1949). Lk 4.

¹³⁵ Näiteks Leies, G. Lõuna-Aafrika tänapäevast. Lk 228-232.; Leies, G. G. Leies Kullamaal. Lk 8.; Leies, G. (1940). Kiri Lõuna-Aafrikast. Port Elisabethi eestlasi külastamas. // Välis-Eesti Almanak, 12. aastakäik, nr. 5 (mai). Lk 138.; Leies, G. (1937). Võidujooks kullawäljale. // Esmaspäev, nr. 14 (16. aasta), 3 aprill. Lk 5.

¹³⁶ Eestlane Aafrikas lõvijahil. (1940). Lk 4.

tuntum võiks olla Richard, kuna tema kirjutas mitmel korral lugusid Välis-Eesti almanahhi.¹³⁷ Esimesena Lättide perekonnast läks Lõuna-Aafrika Uniooni 1928. aastal elama Arnold Lätti.¹³⁸ Richard Lätti järgnes oma vennale 1929. aastal.¹³⁹ Vennad Lättid tegelesid elatise teenimiseks põllumajandusega, Arnold Lätti ka majade ehitamise ning ettevõtlusega.¹⁴⁰ Georg Leiese järgi olid vennad Lättid suutnud ennast üsnagi heale elujärjele tõsta, omades Lõuna-Aafrikas maad ja maju.¹⁴¹ Vendade Lättidega oli seotud 1933. aastal Lõuna-Aafrikasse läinud **Andrei Oswald**,¹⁴² kes 1935. aastal Lõuna-Aafrikas suri.¹⁴³ 1929. aastal emigreerus koos oma poja Richardiga **Marie Lätti**, kes pidas ennast esimeseks eesti soost naiseks Lõuna-Aafrikas, öeldes siiski selle väite kohta, et ta „küll ei tiiä peris kindlamäst“.¹⁴⁴ 1933. aasta 4. jaanuaril jõudis Port Elisabethi Arnoldi ja Richardi õde, Marie tütar, **Veronika „Vera“ Lätti**.¹⁴⁵

Lättite perekonnal oli üsnagi head suhted perekond Terridega.¹⁴⁶ Hea läbisaamine perekondade vahel on ka üsna iseenesest mõistetav, kui võtta arvesse seda, et Lõuna-Aafrika eestlane **Elsa Terri** (neiupõlvenimega Lätti) oli Arnold Lätti, Veronika Lätti ja Richard Lätti õde.¹⁴⁷ Lõuna-Aafrikasse läksid elama ka Elsa tütrede, 1934. aastal **Leida Terri** ning 1936. aastal **Anni Terri**. Kõik kolm Terride perekonna liiget olid ametilt juuksurid.¹⁴⁸

Läbikäimine Lättide ja Terridega oli ka Vilbergide (ehk Willbergide või Wilbergide) perel. Perekond oli kolmeliikmeline: **Karl Georg Vilberg**, **Evi Vilberg** ning nende poeg.¹⁴⁹

---

¹³⁷ Näiteks Lätti, R. Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. Lk 126-128.; Lätti, R. (1939). Emakeele säilitamise vahendeid väliseestlaste lastele. // Välis-Eesti Almanak, 11. aastakäik, nr. 3 (märts). Lk 87.; Lätti, R. (1936). Veel asumise võimalustest Lõuna-Aafrikasse. Vastuseid järelepärimistele. // Välis-Eesti Almanak, nr. 8. Lk 225.

¹³⁸ Lätti, R. Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. Lk 126.; Küsitluslehes oli 1999. aastal Anni Terri välja toonud, et Arnold Lätti läks Lõuna-Aafrikasse 1927. aastal ning oli „eestulija Terridele“. 1928 näib tõesem, kuna Richard Lätti Välis-Eesti Almanakis avaldatud kiri on kaasajale lähemal. Terri, A. Küsitlusleht. Lk 2.

¹³⁹ Lätti, R. Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. Lk 126.

¹⁴⁰ Nädala jutuajamine. Proua Vera Lätti. (1949). Lk 5.; Kask, V. Kiri eestlaste elust Port Elizabeth'is, Lõuna-Aafrikas. Lk 280.; Arnold Lätti elas Port Elizabethis ja Richard Lätti Port Elizabethist 200 kilomeetrit lääne suunas. – Lätti, R. Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. Lk 126-127.

¹⁴¹ Leies, G. Lõuna-Aafrika tänapäevast. Lk 232.

¹⁴² Andrei Oswald oli elanud mõlema venna, Arnold Lätti ja Richard Lätti juures ning oli koos Arnold Lättiga Lõuna-Aafrikasse ka maja soetanud. Läks hiljem tööle „sisemaale“ teemantkaevandusse, misjärel tema tervis halvenes ja ta suri.

¹⁴³ Lätti, R. Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. Lk 126.; ERA.957.2.965. Lk 35-35 p.

¹⁴⁴ Lätti, R. Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. Lk 126.; Kadak, T. Matkamärkmed kuumast Lõuna-Aafrikast X. Lk 7.

¹⁴⁵ Elas mõlema venna juures, siis iseseisvalt Port Elizabethis ning hiljem kolis Johannesburgi. – Nädala jutuajamine. Proua Vera Lätti. (1949). Lk 5.

¹⁴⁶ Leies, G. Lõuna-Aafrika tänapäevast. Lk 232.; Leies, G. Kiri Lõuna-Aafrikast. Port Elisabethi eestlasi külastamas. Lk 138.

¹⁴⁷ Eesti Ajaloarhiiv (EAA).5357.1.84. Lk 93.; Kadak, T. (1951). Ringi ümber Basutomaa. Matkamärkmed kuumast Lõuna-Aafrikast XI. // Välis-Eesti, 8. aastakäik, nr. 28 (350), 15. juuli. Lk 4.

¹⁴⁸ Õed Terrid elasid Port Elizabethis. – Lätti, R. Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. Lk 126.; Terri, A. Küsitlusleht. Lk 1.; Kadak, T. Matkamärkmed kuumast Lõuna-Aafrikast XI. Lk 4.

¹⁴⁹ Leies, G. Kiri Lõuna-Aafrikast. Port Elisabethi eestlasi külastamas. Lk 138.; Kadak, T. Matkamärkmed kuumast Lõuna-Aafrikast XIII. // Välis-Eesti, 8. aastakäik, nr. 30 (352), 29. juuli. Lk 4, 6.

Vilbergid läksid Lõuna-Aafrikasse 1930. aastal, olles varem seitse aastat Austraalias elanud.¹⁵⁰ Georg Leiesele teadaolevalt läks Vilbergide perel majanduslikult üsna hästi ning 1932. aastaks oli Karl Vilberg ka „Inglise“ kodakondsuse saanud.¹⁵¹

Richard Lätti järgi jõudsid mõned kuud peale tema enda Lõuna-Aafrikasse jõudmist 1929. aastal Lõuna-Aafrika Uniooni abielupaar **Friedrich Eigeter ja Amanda Eigeter**, kes elasid Stellenbergis.¹⁵² Algselt Kaplinna pulmareisile läinud, otsustasid nad mitte Lõuna-Aafrikast naasta ning hakkasid seal põllumajandusega tegelema.¹⁵³ Eigeterid jäid Lõuna-Aafrikasse elama ka peale Teist Maailmasõda ning olid hiljem tegevad seal asutatud Kaplinna Eesti seltsi juures.¹⁵⁴

1933. aasta 4. jaanuaril jõudis Lõuna-Aafrikasse **Victor Kask**.¹⁵⁵ Enne II maailmasõda Lõuna-Aafrikasse Port Elisabethi elama läinud ka kaks meest **Hanberg** ja **Schwartz**, kes omasid tööstusettevõtet.¹⁵⁶ 1929. aastal oli Austraaliast Lõuna-Aafrika Uniooni jõudnud **H. Vomm**, kes tegeles mitmetel aladel.¹⁵⁷ Välis-Eesti artikli järgi oli enne 1939. aastat Lõuna-Aafrika Uniooni Johannesburgi südalinna elama läinud pearaamatupidajana töötav **L. Freimuth**.¹⁵⁸ Johannesburgi lähedal kullakaevanduses töötas alates 1930. aastast **Eugen Schultz**.¹⁵⁹ Eugen Schultzi abikaasa oli **Aurelie Schultz**, kes oli Artur Linari-Linholmi õde ning Välis-Eesti Ühingu liige.¹⁶⁰ 1940. aastal läks koos abikaasaga Lõuna-Aafrika Uniooni elama fotograaf **Tammann**, kes pidi tööle minema Endel Muna fotoärisse.¹⁶¹ Välis-Eesti 1949. artikkel

---

¹⁵⁰ Eesti insener Port Elisabethis. (1937). Lk 227.

¹⁵¹ Leies, G. Lõuna-Aafrika tänapäevast. Lk 232.; Eestlased Lõuna-Aafrikast välja. (1932). Lk 1.; Elased esmalt Johannesburgis, siis Port Elisabethis ning peale sõda olid kolinud Durbanisse. – Eestlased Lõuna-Aafrikast välja. (1932). Lk 1.; Kadak, T. (1951). Matkamärgmed kuumast Lõuna-Aafrikast XIII. Lk 6.; Leies, G. Kiri Lõuna-Aafrikast. Port Elisabethi eestlasi külastamas. Lk 138.

¹⁵² Lätti, R. Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. Lk 126.

¹⁵³ Siit ja sealt. (1950). Lk 1.

¹⁵⁴ Teateid Lõuna-Aafrikast. (1952). // Välis-Eesti, 9. aastakäik, nr. 41 (417), 12. oktoober. Lk 4.

¹⁵⁵ Elas Richard Lätti ja Arnold Lätti juures. – Kask, V. Kiri eestlaste elust Port Elisabethis, Lõuna-Aafrikas. Lk 280.

¹⁵⁶ Eestlasi Mustal Mandril. Kiri Lõuna-Aafrikast. (1951). Lk 1; Kaasmaalast kuuleme. (1951). Lk 6.

¹⁵⁷ Lõuna-Aafrikasse jõudes oli H. Vomm asutanud Johannesburgis koos kahe rootslasega fotograafiaga tegeleva ettevõtte ning siis jalatsikaupluse. Nende ettevõtetega ta pikalt ei tegelenud, kuna tal oli soov rohkem raha teenida. Oma „tulude suurendamiseks“ otsustas H. Vomm hakata tegelema majade värvimisega. 1931. aastal soovis vana buuri maja värvimise käigus saanud vihje põhjal Vomm proovida rikastuda kullakaevandamisega, mida Georg Leies ka üsna põhjalikult kirjeldas. Kullakaevandamine Vommil ebaõnnestus ning ta lõpetas selle ettevõtmise 1935. aastal. 1937. aasta tegeles ta jälle „igava fototööga“ ning planeeris Eesti külastamist. – Leies, G. Võidujooks kullawäljale. Lk 5.; Peale sõda elas H. Vomm Johannesburgi lähedal asuvas Vereenigingi linnas ning töötas enda elektritarvete äri ja töökoja juures. – Kuidas elavad Transvaali eestlased. (1949). Lk 4.

¹⁵⁸ Kuidas elavad Transvaali eestlased. (1949). Lk 4.

¹⁵⁹ Samas.; Eestlane Aafrikas lõvijahil. (1940). Lk 4.; Eestlasi võõrsil. (1952). // Meie Kodu, nr. 45 (164), 13. november. Lk 1.

¹⁶⁰ Eestlane Aafrikas lõvijahil. (1940). Lk 4.; Klaassen, O.-M. Eesti suhetest Lõuna-Aafrika Uniooniga 1918-1940. Lk 41.

¹⁶¹ Eestlane Aafrikas lõvijahil. (1940). Lk 4.

„Kuidas elavad Transvaali eestlased“ mainis ära veel kaks „vana aafriklast“: Transvaalis oma asbestikaevandust pidava inseneri **E. Freymani** ning nahatöömeistri **M. Resiku**, kellest viimane hoidus Lõuna-Aafrikas pigem tahaplaanile, kuid samas oli abistanud mitmeid teisi Lõuna-Aafrikasse läinud eestlasi.¹⁶² Lõuna-Aafrika Unioonis Kaplinnas elas ettevõtlusega tegelev **Johannes Telg**, kes 1935. aastal suri.¹⁶³ Erinevates allikates on mainitud veel eestlasi, kelle puhul peab kahjuks leppima vaid nende nimega. Richard Lätti mainis oma 1936. aastal avaldatud kirjas Lõuna-Aafrika eestlastest ka Lõuna-Aafrikasse läinud „**prl. Jürgensoni, prl. K. Põdersoni, N. Põdersoni** ning Põdersonide õe **E. Põdersoni**“.¹⁶⁴ Georg Leiese kirja järgi oli Johannesburgist „sisemaale“ kolinud ka eestlane perekonnanimega **Kant**.¹⁶⁵

Lisaks eelpool mainitud eestlastele, oli ka mõningaid eestlasi, kes elasid seal ajutiselt ning lahkusid 1930ndatel. Üheks sellistest on kuni 1932. aastani Lõuna-Aafrikas Transvaalis elanud ja inseneri ametit pidanud **R. Kask**, kes pidi elamisloa pikendamisest keeldumise tõttu sealt maalt lahkuma.¹⁶⁶ 1930ndatel oli Richard Lätti järgi Lõuna-Aafrika Unioonis käinud ka **Richard Klaos**.¹⁶⁷ 1933. aastal esines Tallinnas Välis-Eesti Ühingu sügishooaja avamisel kõnega Artur Linholm, kes oli töötanud Lõuna-Aafrikas mitu aastat kaevandusinsenerina ning samal kevadel Lõuna-Aafrikast Eestimaale naasnud.¹⁶⁸ **Artur-Aleksander Linari ehk Linholm** saabus Lõuna-Aafrikasse Kaplinna 1928. aasta 18. juunil.¹⁶⁹ Ta elas Johannesburgi lähedal Benoni linnas.¹⁷⁰ Koos Artur-Aleksandriga oli Lõuna-Aafrikas veel tema abikaasa

---

¹⁶² Kuidas elavad Transvaali eestlased. (1949). Lk 4.

¹⁶³ Tallinnlased Lõuna-Aafrikas. (1935). // Esmaspäev, nr. 15, 14. aprill. Lk 8.

¹⁶⁴ Lätti, R. Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. Lk 126.

¹⁶⁵ Leies, G. Lõuna-Aafrika tänapäevast. Lk 233.; Lisaks eelpool mainitud inimestele on Olaf-Mihkel Klaassen läbi töötanud üle saja välispasside andmisega seotud säiliku ning on sealt kirjutanud välja nende Eesti kodanike nimed, kellele on antud aastatel 1930-1937 Lõuna-Aafrika Uniooni minekuks Eesti välispass või kelle välispassi on Lõuna-Aafrika Unioonis pikendatud. Sellised isikud olid Elmar Saun, Helmi Lill, Anina Põderon, Ksenia Nasselova, Luise Eldring, Erik Eldring, Karl Eldring, Marie-Luise Eldring, Anna Merits, Kurt Freymann, Nikolai Thamm, Elisabeth Matteus, Benjamin Katz, Chana Katz, Pavel Krutikov, Bernhard Kartenbeck. Kahjuks ei õnnestunud autoril nende inimeste kohta mingit informatsiooni leida ega kinnitada, kas nad Lõuna-Aafrikas elasid. – Klaassen, O.-M. (i.a). Passide andmine ja pikendamine eestlastele LAU-s (ERA.F.1.N.2.S.229-344) 1930-1937.

¹⁶⁶ Eestlased Lõuna-Aafrikast välja. (1932). Lk 1.

¹⁶⁷ Richard Lätti kirjelduse järgi oli Klaos töötanud mitmel alal. Algselt oli ta töötanud kaupmehena, misjärel oli ta ostanud ehituskrundi ning hakanud endale maja ehitama. Majaehitamise jättis ta aga katki ning läks tööle kullakaevandusse, kus ta Lätti teadmiste järgi oli leidnud suurema hulga kulda, peale mida oli ta naasnud Eestisse ning ostanud Eestis endale talu. – Lätti, R. Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. Lk 126.

¹⁶⁸ Eestlased Lõuna-Aafrika Kullamaal. (1933). Lk 3.

¹⁶⁹ Linholm, A.A. Päikeseküllasel Kullamaal. Lk 34.

¹⁷⁰ Samas. Lk 116; Lisaks kaevandusinsenerina töötamisele tegeles Linholm ka ettevõtlusega. Ta avas Lydenburki lähedal väikese ettevõtte, mille eesmärgiks oli „kulda jõest välja pesta“ ning ta kirjeldas seda ettevõtmist üsna detailselt 1933. aastal avaldatud raamatus „Päikeseküllasel Kullamaal“. Seoses Eestisse naasmisega müüs Linholm oma kullakaevanduse maha ning tema teadmiste kohaselt läks ettevõttel hästi ka peale tema lahkumist Lõuna-Aafrikast. – Samas. Lk 126-131.

Daisy Linholm.¹⁷¹ Peale II maailmasõda oli Aleksander Linholm naasnud Lõuna-Aafrikasse ning 1949. aastal tegeles seal teadusega.¹⁷²

Allpool olevas tabelis on esitatud kõigi leitud eestlaste nimed, Lõuna-Aafrika Uniooni migreerumise aastad, elukoht ja tegevusalad.

Nimi	LAU-sse mineku aasta	Elukoht	Tegevusala/amet	Märkused
Amanda Eigeter	1929	Stellenberg	Põllumajandus	
Andrei Oswald	1933	Port Elizabeth ja „sisemaal“	Põllumajandus, teemantkaevandus	Suri 1935
Anni Terri	1936	Port Elizabeth	Juuksur, kosmeetik	
Arnold Lätti	1928	Port Elizabeth	Põllumajandus, ehitus, ettevõtlus	
Arthur-Aleksander Linholm	1928	Benoni	Kaevandusinsener, ettevõtlus	Lahkus LAU-st
Aurelie Schultz (Linholm)		„Johannesburgi lähedal“		
Daisy Linholm		Benoni		
E. Freyman		Transvaalis	Kaevandusinsener	
E. Põderon	„Mõni aasta enne 1936“			
Elsa Terri		Port Elizabeth	Juuksur	
Endel Muna (Munna)	1927	Scottburgh	Põllumajandus, ettevõtlus	
Eugen Schultz	1930	„Johannesburgi lähedal“		
Evi Vilberg	1930	Johannesburg, Port Elizabeth, Durban		Tuli Austraaliast
Friedrich Eigeter	1929	Stellenberg	Põllumajandus	
Georg Leies	1936	Johannesburg	Elektriinsener	Tuli Etioopiast
H. Vomm	1929	Johannesburg, Vereeniging	Ettevõtlus, erinevad ametid	Tuli Austraaliast
Hanberg		Port Elizabeth	Ettevõtja	
Johannes Telg		Kaplinn	Ettevõtja	Suri 1935
Jürgenson				
K. Põderon				
Kant		Johannesburg, „sisemaal“		

¹⁷¹ ERA.1583.1.1092. Lk 92-93.

¹⁷² Kuidas elavad Transvaali eestlased. (1949). Lk 4.

Karl Georg Vilberg	1930	Johannesburg, Port Elizabeth, Durban	Insener	Tuli Austraaliast
L. Freimuth	„Enne 1939“	Johannesburg	Pearaamatupidaja	
Leida Terri	1934	Port Elizabeth	Juuksur	
M. Resink			„Nahatöö meister“	
Marie Lätti	1929			
N. Põderon				
R. Kask		Transvaal	Insener	Lahkus LAU-st
Richard Klaos	„Mõni aasta enne 1936“		Müüja, kullakaevandus	Lahkus LAU-st
Richard Lätti	1929	„200 kilomeetrit Port Elizabethist läänes ja paarkümmend kilomeetrit merest“	Põllumajandus	
Schwartz		Port Elizabeth	Ettevõtja	
Senta Muna (Treffner)		Scottburgh	Põllumajandus, fotograafiaäri	
Tammann	1940	Scottburgh	Fotograaf	
Tammanni abikaasa	1940	Scottburgh		
Veronika Lätti	1933	Port Elizabeth, Johannesburg	Õmbleja, ettevõtja	
Victor Kask	1933	Port Elizabeth	Müüja, põllumajandus	

3. Eestlaste kohanemine uuel maal

3.1 Linnas ja maal. Eestlaste paiknemine Lõuna-Aafrikas

Eestlased elasid maailmasõdadevahelisel perioodil peamiselt Lõuna-Aafrika Uniooni suuremates linnades, sealjuures asusid nad kaasaegsete Lõuna-Aafrika eestlaste järgi üsna hajali.¹⁷³ Täpsemalt asusid Lõuna-Aafrikas elava eestlase Georg Leiese teada eestlased 1939. aastal mitmes Lõuna-Aafrika linnas: Port Elizabethis oli 12 eestlast, Johannesburgis 6 ja Kapimaal 4 ning veel üksikud ka Lõuna-Aafrika sisemaal.¹⁷⁴ Vaid paar aastat varem oli Leies eestlasi loetlenud „Johannesburgis 3, Port Elizabethis 5 kuni 6, Kaplinnas ka mõned ja veel üksikud, kes elavad sisemaal“.¹⁷⁵ Mitmed Lõuna-Aafrika eestlased kolisid erinevate linnade vahel (näiteks Vilbergid elasid esmalt Johannesburgis, seejärel Port Elizabethis ning peale sõda tehtud intervjuus juba Durbanis¹⁷⁶), mistõttu ei ole võimalik välja tuua täpset eestlaste arvu konkreetses linnas. Vaatamata sellele võib väita, et nende eestlaste, kelle elukoht Lõuna-Aafrika Unioonis on teada, puhul oli populaarsemaks elukohaks Port Elizabeth. Mingil ajahetkel sõdadevahelisel perioodil Port Elizabethis kümme eestlast: Arnold Lätti, Veronika Lätti, Anni Terri, Leida Terri, Karl Georg Vilberg, Evi Vilberg, Vilbergide poeg, Victor Kask ning kaks meest Hanberg ja Schwartz. Antud perioodil võis Port Elizabethis elada ka Elsa Terri (neiupõlvenimega Lätti), kuid see ei ole kindel.¹⁷⁷ Eestlaste suurt kontsentreeritust Port Elizabethis kinnitavad ka Georg Leiese eelpool väljatoodud arvud. Lõuna-Aafrika eestlased elasid sõdadevahelisel perioodil peamiselt suuremates linnades, sealjuures Port Elizabethis oli eestlasi kõige rohkem.

Eestlaste kontsentreerumist üksikutesse suurematesse linnadesse võib selgitada Everett S. Lee „voolu ja vastuvoolu“ teooriaga migratsioonist. Selle teooria järgi migreeruvad mingist piirkonnast pärit inimesed tihtipeale ühte konkreetsesse asukohta. Sellise kontsentreeritud

---

¹⁷³ Leies, G. Lõuna-Aafrika tänapäevast. Lk 229.; Lätti, R. Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. Lk 126.

¹⁷⁴ Leies, G. Lõuna-Aafrika tänapäevast. Lk 229.

¹⁷⁵ Leies, G. (1937). Lõuna-Aafrika eestlased kavatsevad asutada seltsi. // Välis-Eesti Almanak, 9. aastakäik, nr. 5 (mai). Lk 144.

¹⁷⁶ Eestlased Lõuna-Aafrikast välja. (1932). Lk 1.; Kadak, T. Matkamärkmed kuumast Lõuna-Aafrikast XIII. Lk 6.; Leies, G. Kiri Lõuna-Aafrikast. Port Elizabethi eestlasi külastamas. Lk 138.

¹⁷⁷ Puudub teave Elsa Terri elukoha kohta Lõuna-Aafrikas enne teist maailmasõda, kuid näib tõenäoline, et ta elas samas linnas, kus ta vend ja tütreid elasid. 1940. aastal on avaldatud temast pilt, kus ta on Port Elizabethis. Lisaks kasutati 1951. aastal Port Elizabethi eestlaste kirjeldamisel tema kohta lauset „Temagi on siia asunud juba ammu ja on ka pidanud esialgu läbi tegema oma vaevad ja võitlemised, kuni ta nüüd omab koos tütreaga, prl. A. Terriga all, kesklinnas, peatänaval, suure, hästimineva daamide juuksetööstuse, mille moodusega tutvusime meiegi“. Kahjuks ei ole teada, kas „siia“ all mõeldi Lõuna-Aafrikat üldiselt või Port Elizabethi. –Leies, G. Kiri Lõuna-Aafrikast. Port Elizabethi eestlasi külastamas. Lk 138.; Kadak, T. Matkamärkmed kuumast Lõuna-Aafrikast XI. Lk 4.

liikumise põhjuseks peab Lee majanduslike võimaluste ebahühtlast jaotumist sihtriigis, migratsioonitakistuste vähenemist tänu juba ees olevatele inimestele ning seda, et varasemalt kohale jõudnud inimesed vahendavad informatsiooni sihtkohast potentsiaalsetele uutele migrantidele. Iga kohanenud sisserändaja vähendab uuele immigrantidele ette tulevaid takistusi ja probleeme, mis viib uusi rändajaid kontsentreerima ühele või mitmele väiksemale alale.¹⁷⁸ Sellist informatsiooni vahendamist võib leida erinevates Välis-Eesti Almanakkides avaldatud artiklitest, kus kirjutati asumise võimalustest, palkadest, elamistingimustest, hindadest ja muust.¹⁷⁹

3.2 Eestlaste töötingimused

3.2.1. Palgad ja elukallidus

Lõuna-Aafrika Uniooni oli keeruline emigreeruda ilma varasemalt üsna suurt rahasummat omamata. Esiteks pidid emigrandid maksma laevasõidu eest Lõuna-Aafrikasse, mis oli Richard Lätti järgi 1935. aastal 30-35 naelsterlingit.¹⁸⁰ Georg Leies uuris vahetult pärast Lõuna-Aafrikasse jõudmist, et kui palju maksaks Eesti külastamine. Leies leidis, et Johannesburgist Eestisse maksis reis 33 Inglise naela (Johannesburgist Kaplinna 3 naela ja Kaplinnast Eestisse 30 naela).¹⁸¹ Inimesel pidi olema piisavalt raha ka igapäevaseks eluks vajalike kulutuste tegemiseks, mis olid kaasaegsete arvates Eestiga võrreldes üsna kõrged. Päevalehe järgi tegi elu Lõuna-Aafrikas kalliks igapäevaseks eluks vajalike kaupade kõrged hinnad, mis olid enamasti välismaalt imporditud ning meretranspordiga kohale viidud.¹⁸² Eesti konsuli Elmar Tammiste hinnangul oli elukallidus Lõuna-Aafrika Unioonis isegi kõrgem kui Inglismaal.¹⁸³ Richard Lätti arvamuse kohaselt oli kõige väiksem raha, mis võimaldas Lõuna-Aafrika Unioonis iseseisvalt elama hakata, 50 naelsterlingit.¹⁸⁴ Pea kümnend enne seda arvamust mainiti ühes Päevalehe artiklis, et neljaliikmelise perekonna päevane ülalpidamiskulu Lõuna-Aafrikas oli 30 šillingit (2700 marka) päevas ehk ligikaudu 45 naelsterlingit kuus.¹⁸⁵ Georg

---

¹⁷⁸ Lee, E. S. A Theory of Migration. Lk 54-56.

¹⁷⁹ Näiteks: Lätti, R. (1935). Asumise võimalused Lõuna-Aafrikas. // Välis-Eesti Almanak, 7. aastakäik, nr. 3.; Leies, G. Lõuna-Aafrika tänapäevast.

¹⁸⁰ Lätti, R. (1935). Asumise võimalused Lõuna-Aafrikas. // Välis-Eesti Almanak, 7. aastakäik, nr. 3. Lk 14.

¹⁸¹ Leies, G. (1937). G. Leies Kullamaal. Lk 8.

¹⁸² Lõuna-Aafrika – Uus Ameerika. (1927). Lk 6.

¹⁸³ ERA.957.4.492. Lk 18.

¹⁸⁴ Lätti, R. (1935). Veel asumise võimalustest Aafrikasse. // Välis-Eesti Almanak, 7. aastakäik, nr. 5. Lk 31.

¹⁸⁵ Lõuna-Aafrika – Uus Ameerika. Lk 6.

Leiese arvates oli minimaalne summa, millega oli võimalik kokkuhoidlikul üksikul inimesel ära elada, 12 naelsterlingit kuus.¹⁸⁶

Lihttööd tehes oli eesti migrantide arvates ennast ära elatada keeruline, kuna konkurents tööturul oli tihe ning palgad väikesed.¹⁸⁷ Kõige tulutoovamaks lihttööks pidas Richard Lätti puuviljade pakkimist, mis oli hooajaline ning kus võis teenida 3-5 naela kuus ning tema arvates „teiste võimalustega ei maksa palju arvestada“.¹⁸⁸ Palju suuremat teenistust võis saada inimene, kes oskas mingit ametit. 1936. aastal võis juuksur teenida 12 naela ning juuksuri õpilane 8 naela kuus.¹⁸⁹ Paar aastat hiljem avaldas Georg Leies arvamust, et heade oskustega ametit tundev inimene võib Johannesburgis teenida ligikaudu ühe naela päevas, kuid olles pikaajaliselt Lõuna-Aafrikas elanud, võis palk tõusta 40-50 naelani kuus.¹⁹⁰ Võttes arvesse elamiskulusid ning palkade suurusi, näib, et ilma heade tööalaste teadmisteta või ilma piisava kapitalita oli Lõuna-Aafrikasse emigreerunud eestlastel väga keeruline või lausa võimatu elu alustada.

3.2.2. Eestlaste ametid

Lõuna-Aafrika Uniooni eestlased vahetasid uurimisperioodil üsna tihti oma ametit ning avasid ka enda ettevõtteid. Vaatamata sellele saab välja tuua peamisi väliseestlaste tegevusalasid Lõuna-Aafrika Unioonis, mis olid maaviljelus, teenindus, kaevandus ning ettevõtlus. Eestlaste tegevusalad kattuvad mitmel juhul ka teiste Euroopa päritolu Lõuna-Aafrika elanike populaarsemate tegevusaladega.

1936. aastal oli Lõuna-Aafrika Uniooni töötavatest Euroopa taustaga elanikest veerand hõivatud primaarsektoris, mis tähendab, et see sektor moodustas tööhõivest suurima osa.¹⁹¹ Üheks peamiseks elatusvahendiks oli primaarsektori alaliik, põllumajandus ka Eestist väljarännanute seas. Oma farmi omasid kaks abielupaari: Friedrich ja Amanda Eigeter ning Endel ja Senta Muna. Lõuna-Aafrika lõunatipus kasvatas oma farmis „peamiselt maasikaid ja viljapuid“ Richard Lätti.¹⁹² Põllumajanduses teenisid elatist veel Andrei Oswald, Arnold Lätti,

---

¹⁸⁶ Leies, G. Lõuna-Aafrika tänapäevast. Lk 230.

¹⁸⁷ Eestlased Lõuna-Aafrika Kullamaal. (1933). Lk 3.; Lätti, R. Asumise võimalused Lõuna-Aafrikas. Lk 14.

¹⁸⁸ Lätti, R. Asumise võimalused Lõuna-Aafrikas. Lk 14.

¹⁸⁹ Lätti, R. Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. Lk 126.

¹⁹⁰ Leies, G. G. Leies Kullamaal. Lk 8.

¹⁹¹ Selle kategooria all on põllumajandus, metsandus ja kalandus, kuid mitte maavarade kaevandamisega seotu. – Franklin, N. N. (1969). Economics in South Africa. New York: Kraus Reprint Co. Lk 22.

¹⁹² Siit ja sealt. (1950). Lk 1.; Lätti, R. Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. Lk 127.

Viktor Kask ning Veronika Lätti.¹⁹³ Kokku üheksa Lõuna-Aafrika eestlast, mis oli märkimisväärne osa kogu Lõuna-Aafrika eestlaskonnast.

Lõuna-Aafrikasse rännanute järgi võis põllupidamisel tekkida mitmeid probleeme: maa kannatas pideva veepuuduse all ning riigis elasid hiiglaslikud rohutirtsuparved, mis tekitasid põllupidajatele suurt kahju ning mille hävitamisega Lõuna-Aafrikas pidevalt tegeleti.¹⁹⁴ Lisaks rohutirtsudele võis Georg Leiese järgi probleeme ilmned ka muude kahjuritega, nagu näiteks sipelgatega.¹⁹⁵ Lõuna-Aafrika eestlased on välja toonud ka ilmastikulisi probleeme.¹⁹⁶ Kõikide nende kohalike oludega kohanemiseks võis minna aastaid, mistõttu oli oht põllupidamisega elatist teenides ebaõnnestuda. Lõuna-Aafrika eestlaste hulgast lõpetasid põllupidamise keeruliste olude tõttu ära näiteks Endel ja Senta Muna ning Veronika Lätti.¹⁹⁷ Alustavat põllupidajat võis tema tegemistel takistada ka sisenemisbarjäär raha puudumise näol. Nimelt müüdi Richard Lätti järgi Lõuna-Aafrikas põllumaad üsna suurte tükkidena, mistõttu just alustaja põllupidaja võis leida ennast end olukorrast, kus tal puudus piisav rahahulk maatüki ostmiseks.¹⁹⁸ Probleemseks võisid osutuda ka maa hinnad laiemalt, mis olid Lõuna-Aafrikasse 1938. aastal reisinud ärimehe Alfred Kalmi järgi „otse kohutavad“.¹⁹⁹

Euroopa taustaga Lõuna-Aafrika elanike seas oli 1936. aastal populaarsuselt teine sektor töötamiseks „muu teenindussektor“, hõivates 21% töötavast tööjõust.²⁰⁰ Üks peamistest tegevusaladest oli see sektor ka Lõuna-Aafrika Uniooni linnades elavate eestlaste seas. Richard Klaos töötas kaupmehena,²⁰¹ Tammann fotograafina,²⁰² L. Freimuth raamatupidajana,²⁰³ Georg Leies töötas vahetult peale Lõuna-Aafrikasse jõudmist elektritarvete poes,²⁰⁴ Arnold Lätti

---

¹⁹³ Lätti, R. Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. Lk 126-127.; Nädala jutuaajamine. Proua Vera Lätti. (1949). Lk 5.; Kuidas elavad Transvaali eestlased. (1949). Lk 4.; Lisaks neile soovitas 1935. aastal Richard Lätti eestlastel, kes spetsiifilist ametit ei oska, riiki sisenemise järel raha kogumiseks just põllumajandussektoris töötada. – Lätti, R. Asumise võimalused Lõuna-Aafrikas. Lk 14.

¹⁹⁴ Lätti, R. Veel asumise võimalustest Lõuna-Aafrikasse. Vastuseid järelepärimistele. Lk 226-227.; Lõuna-Aafrika – Uus Ameerika. (1927). // Päevaleht. Lk 6; Leies, G. Lõuna-Aafrika tänapäevast. Lk 229.; Nädala jutuaajamine. Proua Vera Lätti. (1949). Lk 5.

¹⁹⁵ Leies, G. Lõuna-Aafrika tänapäevast. Lk 229.

¹⁹⁶ Suve lõpus võis täheldada suuremaid kuumalaineid, kui tuul pöördus nii, et tõi kuumi õhumasse sisemaalt. Vahel võis olla probleeme ka sademetega, sisemaal täheldati rahet ning harva võis olla väga suuri vihmasadusid: „30 tolli kahe ööpäeva peale ehk sama palju kui Eestis terve aasta peale“. – Lätti, R. Veel asumise võimalustest Lõuna-Aafrikasse. Vastuseid järelepärimistele. Lk 225, 227.

¹⁹⁷ Nädala jutuaajamine. Proua Vera Lätti. (1949). Lk 5.; Leies, G. Lõuna-Aafrika tänapäevast. Lk 229, 232.

¹⁹⁸ Lätti, R. Asumise võimalused Lõuna-Aafrikas. Lk 14.

¹⁹⁹ Kalm, A. (1938). Eestlane Aafrika lõviküttide keskel. // Uus Eesti, 4. aastakäik, nr. 16 (792), 17. jaanuar. Lk 8.

²⁰⁰ See kategooria sisaldab kogu tertsaarset sektorit, välja arvatud transport, kommunikatsioon, finantssektor ning ettevõtlus. – Franklin, N. N. Economics in South Africa. Lk 22.

²⁰¹ Lätti, R. Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. Lk 126.

²⁰² Eestlane Aafrikas lõvijahil. (1940). Lk 4.

²⁰³ Kuidas elavad Transvaali eestlased. (1949). Lk 4.

²⁰⁴ Eestlane Aafrikas lõvijahil. (1940). Lk 4.

töötas aasta aega ühes Kaplinna lillepoes²⁰⁵ ning H. Vomm erinevates poodides²⁰⁶. Arnold Lätti Port Elizabethis asuvas poes töötas lühikest aega Victor Kask.²⁰⁷ Õed Anni Terri ja Leida Terri ning nende ema Elsa Terri pidasid juuksuriametit.²⁰⁸ Teenindussektoris töötas kokku üksteist eestlast.

19. sajandil oli peamiseks Lõuna-Aafrikasse rändamise põhjuseks seal leiduvad maavarad, teemandid ja kuld, mille leidmine 1870ndatel-1880ndatel kasvatas maa immigratsiooninumbreid märgatavalt.²⁰⁹ Maailmasõdadevaheliseks perioodiks oli maavarade kaevandamise osatähtsus tööhõives vähenenud, 1936. aastal töötas Euroopa taustaga Lõuna-Aafrika elanikest 6% kaevandussektoris ning see osakaal oli langustrendis.²¹⁰ Lõuna-Aafrika eestlaste hulgas oli kaevandustega seotud ametid siiski jätkuvalt levinud. Eestlaste seas oli kaevandusinseneri haridusega inimesi ja teisi kaevandustes töötajaid.²¹¹ Eesti ajakirjandusest ning Lõuna-Aafrika eestlaste mälestustest leiab mitmeid teateid, et eestlased lootsid leida suurema kullaleiu ning seeläbi rikastuda.²¹² Richard Lätti väitel see Richard Klaosel ka õnnestus, misjärel Klaos oli naasnud Eestisse ning seal endale talu ostnud.²¹³

1931. aastal kirjutas Sakala ajaleht Lõuna-Aafrikasse emigreeruvatest eestlastest, et sinna „kawatsewad rännata inimesed, kellel ärilisi kalduwusi ja kes sääl loodavad läbi lüüa ärimeestena“.²¹⁴ Sellise üldkirjeldusega võib nõustuda, Lõuna-Aafrika eestlaste seas oli ettevõtlus väga levinud. Oma ettevõtet omasid H. Vomm, Endel Muna, Georg Leies, Arnold Lätti, Artur-Aleksander Linholm, Veronika Lätti, Elsa Terri, Anni Terri, Johannes Telg ning Hanberg ja Schwartz.²¹⁵ Leidub ka teateid eestlaste ettevõtete edukusest. Endel Muna fotograafiaga tegelev ettevõtte oli „kiiresti edukaks saanud“ ning selle töötajaskond ulatus

---

²⁰⁵ Lätti, R. Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. Lk 126.

²⁰⁶ Leies, G. Võidujooks kullawäljale. Lk 5.

²⁰⁷ Kask, V. Kiri eestlaste elust Port Elizabeth'is, Lõuna-Aafrikas. Lk 280.

²⁰⁸ Terri, A. Küsitlusleht. Lk 1; Lätti, R. Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. Lk 126.; Kadak, T. Matkamärkmed kuumast Lõuna-Aafrikast XI. Lk 4.

²⁰⁹ Kuparinen, E. An African Alternative. Lk 41-44.

²¹⁰ Franklin, N. N. Economics in South Africa. Lk 22.

²¹¹ Näiteks Artur-Aleksander Linholm, E. Freyman, Andrei Oswald ja Eugen Schultz. – Eestlane Aafrikas lõvijahil. (1940). Lk 4.; Eestlased Lõuna-Aafrika Kullamaal. (1933). Lk 3.; Kuidas elavad Transvaali eestlased. (1949). Lk 4.; Lätti, R. Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. Lk 126.

²¹² H. Vomm, Artur-Aleksander Linholm ja Richard Klaos. – Leies, G. Võidujooks kullawäljale. Lk 5.; Linholm, A.A. Päikeseküllasel Kullamaal. Lk 115-132.; Lätti, R. Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. Lk 126.

²¹³ Lätti, R. Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. Lk 126.

²¹⁴ Väljarändamispalavik raueb. (1931). Lk 1.

²¹⁵ Leies, G. Võidujooks kullawäljale. Lk 5.; Leies, G. Lõuna-Aafrika tänapäevast. Lk 232.; Eestlane Aafrikas lõvijahil. (1940). Lk 4.; Kask, V. Kiri eestlaste elust Port Elizabeth'is, Lõuna-Aafrikas. Lk 280.; Linholm, A.A. Päikeseküllasel Kullamaal. Lk 126-131.; Nädala jutuajamine. Proua Vera Lätti. (1949). Lk 5.; Kadak, T. Matkamärkmed kuumast Lõuna-Aafrikast XI. Lk 4.; Tallinnlased Lõuna-Aafrikas. (1935). Lk 8.; Eestlasi Mustal Mandril. Kiri Lõuna-Aafrikast. (1951). Lk 1.

kümneni.²¹⁶ Suurt tööstusettevõtet omasid koos kaks eestlast Hanberg ja Schwartz.²¹⁷ Ka Veronika Lätti rajatud õmblusettevõtte oli 1949. aastaks edukaks saanud. Veronika Lätti väitis, et ta oli endale „aastate jooksul püsiva ja kindla tellijaskonna leidnud ja need tooksid tööd juurde ei tea kui palju, kui aga ise suudaks rohkem vastu võtta“.²¹⁸ Peale maailmasõda oli Elsa ja Anni Terri juuksurialongi kirjeldatud sõnadega „suur, hästiminev daamide juuksetööstus“.²¹⁹

3.3 Eestlus

Suurem osa Lõuna-Aafrikasse rännanud eestlastest säilitasid uurimisperioodil eesti kodakondsuse. Maailmasõdadevahelisel perioodil olid Klaasseni järgi eestlaste kodakondsuse vahetamised Lõuna-Aafrika Unioonis üksikjuhtumid ning valdav enamus jäid kuni teise maailmasõjani Eesti Vabariigi kodanikeks, elades Lõuna-Aafrika Unioonis elamisloa alusel.²²⁰ Aastatel 1927-1937 naturaliseeriti Lõuna-Aafrika Unioonis vaid kaks eestlast,²²¹ kes olid Endel ja Senta Muna.²²² 1932. aasta ajaleheartikli järgi oli „Inglise“ kodakondsus ka Karl Georg Vilbergil, mistõttu teda ei puudutanud mittekodanikele peale pandud kitsendused.²²³

Vaatamata kodakondsuse säilimisele tõstatus juba enne teist maailmasõda probleem eestluse säilimise üle. Küsimuse tõstatas näiteks 1939. aasta Välis-Eesti almanahhis Richard Lätti, pidades väliseestlaste suureks probleemiks seda, et nende järeltulevad põlved ei oska enam eesti keelt ning seeläbi ei ole nad enam eestlased.²²⁴ Juba enne teist maailmasõda toimus ka segunemist kohalike elanikega. Georg Leies teadis rääkida, et Kapi provintsis on mõned eesti naised abiellunud välismaalastega, kommenteerides ka nende majanduslikku olukorda, et „kuulu järele elavad nad hästi“.²²⁵ Eestluse säilitamiseks pakkus Richard Lätti välja kirja teel levitavate koolikursuste korraldamist eestlastele (nimetades ise neid „kirjakoolideks“), millega võinuks tema arvates tegeleda Eesti Vabariigi haridusministeerium. Lisaks võis Lätti arvates eestluse säilimisele kaasa aidata laste eestikeelne õpetamine vanemate poolt. Võimalusena nägi ta ette ka eestikeelsete raamatukogude avamist.²²⁶ Keele hääbumine on mõistetav, kuna

---

²¹⁶ Leies, G. Lõuna-Aafrika tänapäevast. Lk 232.; Eestlane Aafrikas lõvijahil. (1940). Lk 4.

²¹⁷ Eestlasi Mustal Mandril. Kiri Lõuna-Aafrikast. (1951). Lk 1.; Kaasmaalasist kuuleme. (1951). Lk 6.

²¹⁸ Nädala jutuajamine. Proua Vera Lätti. (1949). Lk 5.

²¹⁹ Kadak, T. Matkamärkmed kuumast Lõuna-Aafrikast XI. Lk 4.

²²⁰ Klaassen, O.-M. Eesti Vabariigi konsulaarpoliitika Aasias ja Aafrikas 1918-1940 [2]. Lk 292.

²²¹ Sama

²²² ERA.14.14.2468. Lk 8.

²²³ Eestlased Lõuna-Aafrikast välja. (1932). Lk 1.

²²⁴ Lätti, R. Emakeele säilitamise vahendeid väliseestlaste lastele. Lk 87-88.

²²⁵ Leies, G. Lõuna-Aafrika tänapäevast. Lk 229.

²²⁶ Lätti, R. Emakeele säilitamise vahendeid väliseestlaste lastele. Lk 87-88.

igapäevases elus kasutati palju inglise või afrikaani keelt. Kapi provintsis elanud Richard Lätti arvates oli kohalik afrikaani keel töötamisel ja elamisel hädavajalik, ilma seda keelt mõistmata oli keeruline leida paremat teenistust.²²⁷ Johannesburgis elanud Georg Leiese arvates oli aga inglise keel igapäevaelus vajalik.²²⁸

Eestlaste seltsi asutamisega, mis oleks võinud aidata eestlust säilitada, enne teist maailmasõda kaugele ei jõutud. Esimene Eesti selts Lõuna-Aafrikas asutati Kaplinnas 1948. aasta 14. detsembril ning teine selts 1951. aastal Johannesburgis.²²⁹ Seltsiliikumise puudumise põhjuseks oli eestlaste vähesus ja nende asumine üksteisest kaugel. 1936. aastal arvas Richard Lätti, et eestlased elavad hajali, mistõttu ei olnud tema arvates veel võimalik Eesti seltsi loomine.²³⁰ Richard Lätti arvamusega nõustus ka Victor Kask.²³¹ Mõned kuud pärast Johannesburgi jõudmist kirjutas Georg Leies Eesti seltsi asutamise soovist, lisades, et „ettevalmistustöödega on juba alatud, kuid organiseerimistöö võtab siiski veel aega“.²³² Paar aastat hiljem pidi ka Georg Leies tunnistama, et eestlased asuvad Lõuna-Aafrikas „niivõrd laiali, et igasugune organiseerimine on võimatu“.²³³

Vaatamata organiseerituse puudumisele on siiski arvukalt tõendeid eestlaste läbikäimisest üksteisega. 1933-1935 Lõuna-Aafrika Unioonis viibinud Andrei Oswald oli elanud nii Richard Lätti kui ka Arnold Lätti juures.²³⁴ 1936. aastal elas koos Richard Lättiga Victor Kask, kes otsis samaaegselt võimalusi iseseisvalt põllundusega tegelema hakata.²³⁵ 1938. aastal saatis Port Elizabethi eestlane kirja Eesti Kirikusse, kus ta mainis seda, et Lõuna-Aafrika eestlastele meeldib eestikeelseid raamatuid lugeda, mida „laenatakse kaasmaalastelt, kui keegi uusi raamatuid saab Eestist“.²³⁶ Eestlaste vahel oli aktiivne suhtlus ka Georg Leiese arvates, kes kirjutas 1939. aastal Välis-Eesti Almanakis, et „elame omavahel²³⁷ ja ka teiste eestlastega, peaaegu igapäevaga üle unioni, väga heas vahekorras ja kaugematega ka sõbralikus kirjavahetuses“.²³⁸

---

²²⁷ Lätti, R. Veel asumise võimalustest Aafrikasse. Lk 31.

²²⁸ Leies, G. G. Leies Kullamaal. Lk 8.

²²⁹ Hiimaa, K. Eestlaste etnilisest mälust Lõuna-Aafrika näite põhjal. Lk 165.

²³⁰ Lätti, R. Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. Lk 126.

²³¹ Kask, V. Kiri eestlaste elust Port Elizabeth'is, Lõuna-Aafrikas. Lk 281.

²³² Leies, G. Lõuna-Aafrika eestlased kavatsevad asutada seltsi. Lk 144.

²³³ Leies, G. Lõuna-Aafrika tänapäevast. Lk 229.

²³⁴ Lätti, R. Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. Lk 126.

²³⁵ Samas. Lk 127.

²³⁶ Eestlase kiri buuride maalt Aafrikast. Kiriklik elu ja pühapäewarahu. (1938). // Eesti Kirik, nr. 13 (714), 31. märts. Lk 6.

²³⁷ Johannesburgis elavate eestlastega.

²³⁸ Selline läbikäimine ei olnud siiski kõigile eestlastele meelepärane. Johannesburgi eestlaste kohta kirjutades mainis Georg Leies, et „On siin küll veelgi mõned eestlased, aga neid nähtavasti ei huvita teised eestlased ega

1940. aastal kirjutas Georg Leies Välis-Eesti Almanakki kirja, kus ta kirjeldas seda, kuidas ta Port Elizabethis sealsetel eestlastel külas käis. Selle kirja järgi oli ta terve jaanuarikuu veetnud koos Lättide, Terride ja Vilbergide perekondadega. Nad olid käinud koos rannas, kalal ning sõitnud ringi Karl Georg Vilbergi paadiga.²³⁹ Läbikäimine oli üsna tihe Lättide ja Terride perekondade vahel: perekonnad tegid koos väljasõite, pidasid pühi ja laulsid eesti laule.²⁴⁰ 1938. aastal Välis-Eesti Almanakis avaldatud kirjas mainis Victor Kask ühe sündmuse, mida võiks pidada eestlaste organiseerituse algeks. 1937. aasta lõpul tuli Port Elizabethi kokku 12 eestlast, et üheskoos jõule pidada. See sündmus oli kirjutaja arvates „esimene selline juhtum kogu Lõuna-Aafrika ajaloos“.²⁴¹ Nagu eelpool mainitud, oli eestlaste kontsentratsioon Port Elizabethi linnas enne teist maailmasõda võrdlemisi kõrge, mistõttu näib loogiline, et selline läbikäimine just Port Elizabethis alguse sai. Maailmasõdadevahelisel perioodil oli läbikäimist eestlaste vahel, sealjuures oli see koondunud Port Elizabethi.

Eesti, sest nad püüavad meeleldi eestlastega mitte puutuda kokku. Kas nad põlvnevad tõusikuist või kadakaist, see jäägu nende endi teada, — meile tundub aga, et tõsised eestlased nad küll ei ole.“ — Leies, G. Lõuna-Aafrika tänapäevast. Lk 233.

²³⁹ Leies, G. Kiri Lõuna-Aafrikast. Port Elisabethi eestlasi külastamas. Lk 138.

²⁴⁰ Leies, G. Lõuna-Aafrika tänapäevast. Lk 232.

²⁴¹ Kask, V. Kiri eestlaste elust Port Elizabeth'is, Lõuna-Aafrikas. Lk 280.

Kokkuvõte

Teadaolevalt esimesed eurooplased jõudsid Lõuna-Aafrikasse 1488.aastal. Alates 17. sajandi keskpaigast hakkasid Lõuna-Aafrikasse tekkima eurooplaste asustused, kuhu jõudsid sajandite jooksul hollandlased, britid, sakslased, soomlased ja veel mitmed teised rahvad. Rohkearvulisem migratsioon sai alguse 1860ndatel ning oli seotud teemantide ja kullamaardlate leidmisega Lõuna-Aafrikast. Migratsiooni Lõuna-Aafrikasse hakati reguleerima 19. sajandi lõpust. Maailmasõdadevahelisel perioodil kehtiva seadusandluse põhjal olid Lõuna-Aafrika Uniooni valitsuse poolt määratud kriteeriumid, mis suurendasid eestlaste tõenäosust saada elamisluba, aga rangeid piiranguid Lõuna-Aafrikasse migreerumisel eestlastele ei olnud.

Eestlaste teadmised Aafrika olemasolust võisid tekkida 18. sajandi lõpust pärinevatest eestikeelsetest kirjutistest, kus mainitakse Aafrikat. Täpsemaid kirjeldusi Lõuna-Aafrikast võib leida alates 19. sajandi keskpaigast, näiteks Kreutzwaldi kirjutistest või perioodikaväljaannetest. Laiemale eestlaskonnale tutvustas Lõuna-Aafrikat aastatel 1898-1901 toimunud teine Inglise-Buuri sõda, mida kajastati Eestis laialdaselt ning mis ka vastukaja tekitas. Teadaolevalt esimene Eestimaalt pärit inimene Ottho Ralingh jõudis Lõuna-Aafrikasse 1663. aastal. Järgnevatel sajanditel külastasid Lõuna-Aafrikat mitmed Eestist pärit baltisakslased, kes tegid seal ka misjonitööd. Arvukamalt läks eestimaalasi Lõuna-Aafrikasse teise Inglise-Buuri sõja ajal.

Esimene eestlane Lõuna-Aafrikas võis olla 1866. aastal sinna jõudnud Jüri Jürison. Järgnevalt käisid Aafrika lõunaosas veel mõned eestlased meremeestena, misjonäridena, turistidena ning üksikud jäid ka elama. Eesti püsiasiustus tekkis Lõuna-Aafrikasse 1920ndatel ning selle tekke üheks põhjuseks võisid olla Lõuna-Aafrika Uniooni suhteliselt paremad majandusolud.

Tekkinud eestlaste kogukond ei olnud maailmasõdadevahelisel perioodil väga arvukas. Statistiliste andmete põhjal rändas Lõuna-Aafrika Uniooni 36 inimest, kuid see arv on statistikaameti metodoloogia tõttu ebatäpne. Maailmasõdadevahelisel perioodil jääb Lõuna-Aafrika eestlaste arv vahemikku 20-36 inimest.

Käesolev bakalaureusetöö kaardistas ära 36 eestlase nimed, kes Lõuna-Aafrika Unioonis sõdadevahelisel perioodil elasid. Lõuna-Aafrika eestlaste kohta on erinevas mahus informatsiooni, mõne puhul on teada nii Lõuna-Aafrika Uniooni migreerumise aeg, elukoht kui ka amet, üksikute puhul on teada vaid nimi. Mõned eestlastest lahkusid uurimisperioodil

riigist ning vähemalt kaks surid Lõuna-Aafrikas. Välja on toodud ka kahe juhtiva kogukonna liikme, Endel Muna ja Georg Leiese, elulood.

Eestlased paiknesid maailmasõdadevahelisel perioodil Lõuna-Aafrikas peamiselt suuremates linnades, kuid mitmed elasid ka maal. Kõige arvukamalt leidis eestlasi Port Elizabethi linnas Lõuna-Aafrika kagurannikul.

Lõuna-Aafrika palgaolusid ja elukallidust analüüsid on autori hinnangul lihttööga keeruline ära elada, sama arvamust jagavad ka mõned Lõuna-Aafrika eestlastest migrantid. Levinuimad tegevusalad Lõuna-Aafrika eestlastest migrantide seas olid põllumajandus, erinevad teenindussektori ametid ja töötamine kaevandustes. Põllumajandusega tegeledes võis tekkida probleeme põua, rohutirtsude ja teiste kahjuritega. Väga levinud oli ettevõtlus, milles mitmed eestlased ka edukad olid.

Maailmasõdadevahelisel perioodil säilitasid eestlased Eesti kodakondsuse, kuid oli ka kodakondsuse vahetajaid. Lõuna-Aafrikas elades tekkis küsimus eestluse säilimise üle ning toimus segunemine Lõuna-Aafrika teiste elanikega. Georg Leiesel oli soov luua Eesti selts 1937. aastal, kuid see ei õnnestunud eestlaste vähesuse tõttu. Vaatamata seltsi mitteloomisele oli eestlaste vahel arvukalt läbikäimist – peeti ühiselt jõule, suheldi, vahetati Eestist toodud kirjandust ning tehti koostööd. Seltsi loomiseni jõuti pärast Teist Maailmasõda, kuid paraku jääb see uurimisperioodist välja. Antud uurimustöö vajab kindlasti jätku-uurimust Lõuna-Aafrika eestlaste kohta pärast Teist Maailmasõda, kuna hilisematel aastatel kasvas eestlaste arvukus märgatavalt.

Allikad ja kasutatud kirjandus

I Allikad

Arhiiviallikad

Eesti Rahvusarhiiv

ERA.957.2.965. Andrei Oswaldi pärand. Kirjavahetus Eesti esindustega Ameerikas, Poolas ja Lõuna-Aafrikas, politseikomissari ja teiste isikutega Eesti kodanike surmajuhtumite ja pärandite kohta välismaal. (1936-1938).

ERA.73.1.475. Kaubandus-tööstusministeerium. Teenistuskiri. Muna, Endel. (1927-1928).

ERA.73.1.1162. Muna, E. (1927). Endel Muna kiri R. Möllersonile. Londoni Eesti saatkonna 1927.a. ja Rotterdami Eesti konsulaadi 1926.a. tegevusaruanded ning ülevaated Inglismaa ja Hollandi majandusliku seisukorra kohta.

ERA.1947.2.10932. Munna, Endel, Ronniraja talu. (1930-1934).

ERA.14.14.2468. Siseministeeriumi üldosakonna kodakondsuse akt nr. 16381. Muna, Endel Peetri p. (1934-1938).

ERA.957.4.492. Tammist, E. (1937-1938). Lõuna-Aafrika Ühendriigid. Kirjavahetus Eesti esindustega välismaal ja mitmesuguste asutustega Suurbritannia asumaade Lõuna-Aafrika, Palestiina, Austraalia, Kanada, Briti India kaubanduslike suhete kohta Eestiga.

ERA.1583.1.1092. (1929). Passide ja viisade taotlejate ankeedid.

Eesti Ajalooarhiiv

EAA.5357.1.84. Tartu-Maarja linnakoguduse ja Pauluse koguduse personaalraamat Tee-Tik (I pihtkond), XXVII köide. (1874-1937).

Karin Veski isiklik arhiiv

Karin Veski isiklik arhiiv. Muna, P. H. (1959). Meie perekonnakroonika.

Karin Veski isiklik arhiiv. Terri, A. (1999). Küsitlusleht.

Karin Veski isiklik arhiiv. Klaassen, O.-M. (i.a). Passide andmine ja pikendamine eestlastele LAU-s (ERA.F.1.N.2.S.229-344) 1930-1937.

Publitseeritud allikad

§ 308. Isikutõestamise ja liikumise seadus. (1930). // Riigi Teataja, nr. 48, 25 juuni. Lk 530-532.

Abessiinlased tulistasid neegust!. (1936). // Esmaspäev: piltidega nädalleht, nr. 14, 4 aprill. Lk 8.

Addis-Abebas pole teha enam midagi. (1936). // Elu, nr. 85 (1100), 7 august. Lk 3.

Arvelius, F. G. (1782). Üks Kaunis Jutto- ja Õppetusse-Ramat. Tallinn: Lindworsse. Digiteeritud Tartu Ülikooli Raamatukogu poolt. Kasutatud 15.05.2021,

<http://dspace.ut.ee/handle/10062/9584>

- Boerid ja nende maa I. (1899). // Postimees, nr. 245, 4. november. Lk 1.
- Boerid ja nende maa II. (1899). // Postimees, nr. 246, 5. november. Lk 1.
- Eesti insener Port Elizabethis. (1937). // Välis-Eesti Almanak, 9. aastakäik, nr. 8 (august). Lk 227-228.
- Eestlane Aafrikas lõvijahil. (1940). // Esmaspäev, nr. 19 (19. aasta), 11. mai. Lk 4.
- Eestlane Abessiinias raadiojaama juhatajaks. (1935). // Järva Teataja, nr. 135, 15 november. Lk 2.
- Eestlane Abessiinias raadiojaama juhatajaks. (1935). // Tartumaa Teataja, nr. 135, 15 november. Lk 2.
- Eestlane Abessiinias raadiojaama juhatajaks. (1935). // Uus Eesti, nr. 58, 14 november. Lk 8.
- Eestlase kiri buuride maalt Aafrikast. Kiriklik elu ja pühapäewarahu. (1938). // Eesti Kirik, nr. 13 (714), 31. märts. Lk 6.
- Eestlased Lõuna-Aafrika Kullamaal. (1933). // Postimees, nr. 233, 5 oktoober. Lk 3.
- Eestlased Lõuna-Aafrikast välja. (1932). // Sõnumed, nr. 135 (396), 17. juuni. Lk 1.
- Eestlasi Mustal Mandril. Kiri Lõuna-Aafrikast. (1951). // Stockholms-Tidningen Eestlastele, 7. aastakäik, nr. 76 (1693), 5. aprill. Lk 1.
- Eestlasi võõrsil. (1952). // Meie Kodu, nr. 45 (164), 13. november. Lk 1.
- Elektrikud Abessiiniasse tööd otsima. (1932). // Waba Maa, nr 107, 7 mai. Lk 7 .
- Hanssen, R. (1902). Wiimased buurid. // Saarlane, nr. 3, 22. jaanuar. Lk 4.
- International Labour Office. (1928). Studies and Reports. Series O (Migration) No. 3. Migration Laws and Treaties. Volume II. Immigration Laws and Regulations. Geneva.
- Juubel Kaplinnas. Eesti Seltsi esimees 50-aastane. (1950). // Vaba Eesti Sõna, no. 11 (41) – Vol.11, 18. märts. Lk 4.
- Jüri Jürison. (1975). Eestimehe teekond ümber maailma „Askoldi“ laeva peal. // “Loomingu“ Raamatukogu 25/26. Tallinn: Perioodika. Kokku pannud: Juhan Peegel.
- Kaasmaalasist kuuleme. (1951). // Eesti Teataja, 8. aastakäik, nr 14 (492), 7. aprill. Lk 6.
- Kadak, T. (1951). Ringi ümber Basutomaa. Matkamärkmed kuumast Lõuna-Aafrikast X. // Välis-Eesti, 8. aastakäik, nr. 27 (349), 8. juuli. Lk 4, 7.
- Kadak, T. (1951). Ringi ümber Basutomaa. Matkamärkmed kuumast Lõuna-Aafrikast XI. // Välis-Eesti, 8. aastakäik, nr. 28 (350), 15. juuli. Lk 4.
- Kadak, T. (1951). Ringi ümber Basutomaa. Matkamärkmed kuumast Lõuna-Aafrikast XIII. // Välis-Eesti, 8. aastakäik, nr. 30 (352), 29. juuli. Lk 4, 6.

- Kalm, A. (1938). Eestlane Aafrika lõviküttide keskel. // Uus Eesti, 4. aastakäik, nr. 16 (792), 17. jaanuar. Lk 8.
- Kask, V. (1938). Kiri eestlaste elust Port Elizabeth'is, Lõuna-Aafrikas. // Välis-Eesti Almanak, 10. aastakäik, nr. 9 (september). Lk 280-281.
- Kirjad Aafrikast. (1896). // Postimees, nr. 5, 8. jaanuar. Lk 1.
- Kreutzwald, F. R. (1848). Ma-ilm ja mõnda, mis seal sees leida on. Tartu: H. Laakmanni trükikoda. Digiteeritud Eesti Rahvusrhiivi poolt. Kasutatud 16.05.2021, <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/11491>
- Kreutzwald, F. R. (1850). Ma- ja Merre-pildid: Üks luggemise ramat nore rahwale. Ehk imelikud luggud lõune-pool Ahwrikas. Tartu: H. Laakmanni trükikoda. Digiteeritud Tartu Ülikooli Raamatukogu poolt. Kasutatud 14.05.2021, <https://dspace.ut.ee/handle/10062/2404>
- Kuidas elavad Transvaali eestlased. (1949). // Välis-Eesti, 6. aastakäik, nr. 30 (248), 24. juuli. Lk 4.
- Leies, G. (1937). G. Leies Kullamaal. Abessiinia sõjast Johannesburgi. Kiri Aafrika lõunatipust. // Esmaspäev, nr. 1, 2 jaanuar 1937. Lk 8.
- Leies, G. (1937). Võidujooks kullawäljale. // Esmaspäev, nr. 14 (16. aasta), 3 aprill. Lk 5.
- Leies, G. (1939). Lõuna-Aafrika tänapäevast. // Välis-Eesti Almanak, 11. aastakäik, nr. 8 (august). Lk 228-232.
- Leies, G. (1940). Kiri Lõuna-Aafrikast. Port Elisabethi eestlasi külastamas. // Välis-Eesti Almanak, 12. aastakäik, nr. 5 (mai). Lk 138.
- Leop. R. (1947). Meremehe kiri L.- Aafrikast. // Välis-Eesti, nr. 47, 16 november. Lk 7.
- Linholt, A.A. (1933). Päikeseküllasel Kullamaal (Lõuna-Aafrikas). Tallinn: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus.
- Lõuna-Aafrika – Uus Ameerika. (1927). // Päewaleht, 22. aastakäik, nr. 57, 27. veebruar. Lk 6.
- Lõuna-Ahwrika rahu. (1902) // Saarlane, nr. 21, 28. mai. Lk 1.
- Lätti, R. (1935). Asumise võimalused Lõuna-Aafrikas. // Välis-Eesti Almanak, 7. aastakäik, nr. 3. Lk 12-14.
- Lätti, R. (1935). Veel asumise võimalustest Aafrikasse. // Välis-Eesti Almanak, 7. aastakäik, nr. 5, Lk 31-32.
- Lätti, R. (1936). Kiri Lõuna-Aafrika eesti farmerite elust. // Välis-Eesti Almanak, 8. aastakäik, nr. 5 (mai). Lk 126-128.
- Lätti, R. (1936). Veel asumise võimalustest Lõuna-Aafrikasse. Vastuseid järelepärimistele. // Välis-Eesti Almanak, nr. 8. Lk 225-227.

Lätti, R. (1939). Emakeele säilitamise vahendeid väliseestlaste lastele. // Välis-Eesti Almanak, 11. aastakäik, nr. 3 (märts). Lk 87-88.

Mussolini tahab okupeerida Abessiinia täielikult (1935). // Sakala, nr. 98 (131), 26 august. Lk 3.

Neegus rääkis Eesti mehega. (1935). // Maa Hääl, nr. 144 (466), 8 detsember. Lk 4.

Neeguse langemine viis eestlase Kullamaale. (1937). // Maa Hääl, nr. 3 (627), 8 jaanuar. Lk 7

Neli neegust neljal lennukil. (1935). // Esmaspäev (Jõulu Esmasp), nr. 51, 21 detsember. Lk 8.

Nädala jutuajamine. Proua Vera Lätti. (1949). // Välis-Eesti, 6. aastakäik, nr. 35 (253), 28. august. Lk 5.

Politika ringwaatus ja väljamaa sõnumid. Lõuna-Ahwrika sõjast. (1900). // Postimees, nr. 15, 20. jaanuar. Lk 1-2.

Politika ringwaatus ja väljamaa sõnumid. Sõjast. (1900). // Postimees, nr. 41, 19. veebruar. Lk 2.

Reiman, H. (1937). Väljaränd 1935. ja 1936. a. // Eesti Statistika 184 (3).

Reinwald, A. (1900). Buride sõda. // Olewik, nr. 19, 9. mai. Lk 437.

Siit ja sealt. (1950). // Stockholms-Tidningen Eestlastele, 6. aastakäik, nr. 70 (1385), 25. märts. Lk 1.

Tallinnlased Lõuna-Aafrikas. (1935). // Esmaspäev, nr. 15, 14. aprill. Lk 8.

Teateid Lõuna-Aafrikast. (1952). // Välis-Eesti, 9. aastakäik, nr. 41 (417), 12. oktoober. Lk 4.

Tomberg, A. (1933). Väljaränd 1932 a. // Eesti Statistika 138 (5). Tallinn: Riigi Trükikoda.

Tomberg, A. (1939). Väljaränd 1938 a. // Eesti Statistika 210 (5). Tallinn: Riigi Trükikoda.

Tomberg, A. (1940). Väljaränd 1939 a. // Eesti Statistika 223 (6). Tallinn: Riigi Trükikoda.

Uuemad teated. Kirjanik Andres Saal. (1916). // Postimees, nr. 213, 17. (30.) september. Lk 3.

V.-E. Ühingu teateid. (1937). // Välis-Eesti Almanak, 9. aastakäik, nr. 1 (jaanuar). Lk 27-28.

Võrumaalane neguse riigis. (1935). // Elu, nr 73 (385), 10 september. Lk 3.

Wäljamaa. (1901). // Olewik, nr. 31, 31. juuli. Lk 258.

Väljarändamispalavik rauged. Uus töötatud maa Lõuna-Aafrika. (1931) // Sakala, nr. 39, 2 aprill. Lk 1.

Väljarännanud tulevad tagasi. (1932). // Postimees, 76. aastakäik, nr. 228, 29. september. Lk 2.

II Kirjandus

- Annus, E. (2000). Eesti kalendrikirjandus 1720-1900. Tallinn: Teaduse Akadeemia Kirjastus.
- Basson, L. (1964). Portugese immigration into South Africa. // *Familia: quarterly journal of the Genealogical Society of South Africa*. Lk 2-9
- Franklin, N. N. (1969). *Economics in South Africa*. New York: Kraus Reprint Co.
- Hiiemaa, K. (2000). Kes on afrikaanerid? // *Horisont*, 5. Lk 18–21.
- Hiiemaa, K. (2000). *Südame kutsel. Eesti misjonärid Aafrikas*. Tallinn: Olion.
- Hiiemaa, K. (2001). Eestlaste etnilisest mälest Lõuna-Aafrika näite põhjal. // *Kultuur ja mälu konverentsi materjale*. Tartu. Lk 162-172.
- Jürgenson, A. (2010). Eestlased ja eesti keel Argentinas. // *Eestlased ja eesti keel välismaal*. Toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. Lk 239–263
- Jürgenson, A. (1998). Emakeele osast Siberi eestlaste etnilises identiteedis. // *Eesti kultuur võõrsil. Loode-Venemaa ja Siberi asundused*. Toimetanud Astrid Tuisk. Lk 126-142
- Jürgenson, A. (1998). Pilguheit Venemaa eesti asunduste kujunemisele. // *Eesti kultuur võõrsil. Loode-Venemaa ja Siberi asundused*. Toimetanud Astrid Tuisk. Lk 15-33
- Jürgenson, A. (2010). Ränne ja autobiograafia. Rändest ja väljarändaja kohanemisest Argentinas 1920. ja 1930. aastatel. // *Mäetagused*, 44. Lk 129–152.
- Klaassen, O.-M. (1996). *Hüvasti, Insulinde! Andres Saali elu Indoneesias*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Klaassen, O.-M. (1988). *Loengud Eesti afroaasiaatika kujunemisloost*. Tartu: Tartu Ülikooli Riikliku Ülikooli Trükikoda.
- Klaassen, O.-M. (1992). *Aasia ja Aafrika 1900-1918 ning kontaktid Eestiga*. Tartu: Tartu Ülikooli Trükikoda
- Klaassen, O.-M. (1994). *Aasia ja Aafrika 16.-19. sajandil ning kontaktid Eestiga*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastuse trükikoda.
- Klaassen, O.-M. *Eesti suhetest Lõuna-Aafrika Uniooniga aastail 1918-1940*. // *Kleio*. Teaduslik-populaarne ajaloo ajakiri. Nr. 4. Tartu, 1991. Lk 41-44
- Kulu, H. (1992). *Eestlased maailmas: ülevaade arvukusest ja paiknemisest*. Tartu: Tartu Ülikooli Trükikoda.
- Kulu, H. (1997). *The Estonian Diaspora*. // *TRAMES. Journal of The Humanities and Social Sciences*. No. 3, Vol 1 (51/46). Lk 277-286
- Kumer-Haukanõmm, K. (2014). 1944. aasta suur põgenemine ja eliidi lahkumine Eestist. // *Tuna*, 4. Lk 50–56.
- Kumer-Haukanõmm, Kaja (2011). *Teise maailmasõjaegne eestlaste sundmigratsioon läände*. // *Acta Historica Tallinnensia*, 17 (1). Lk 95–109.

- Kuparinen, E. (1991). *An African Alternative: Nordic Migration to South Africa, 1815-1914*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura
- Lee, E. S. (1966). *A Theory of Migration*. // *Demography*, Vol. 3, No. 1. Lk 47-57.
- Nassar, E. (2021). Teekond Ülenurme mõisast põllumajanduse muuseumini. // *Kambja Valla Sõnumid*, märts 2021, nr 3 (262). Lk 18-19
- Nattrass, G. (2017). *A short history of South Africa*. London: Biteback Publishing.
- Pajur, A. (2005). *Demokraatlik Eesti. Majandusolud*. // *Eesti ajalugu VI. Toimetanud: Sulev Vahtre*. Tartu: Greif.
- Raag, R. (1999). *Eestlane väljaspool Eestit*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Raag, R. (2018). *Välis-Eesti 100 aastat*. Tallinn: Post Factum.
- Rubin, M. W. (2005). *The Jewish Community of Johannesburg, 1886-1939: Landscapes of Reality and Imagination*. Magistritöö. Pretoria.
- Rütman, T. ja Siiraja, M. (1996). *Eesti vabatahtlikud Inglise-Buuri sõjas (1899-1902)*. II. // *Akadeemia*. 8. aastakäik, number 1. Lk 41-61.
- Saag, L. jt. (2019). *The Arrival of Siberian Ancestry Connecting the Eastern Baltic to Uralic Speakers further East*. // *Current Biology*, Volume 29, Issue 10, 20. mai. Lk 1701-1711.
- Schumann, C. G. W. (1934). *Business Cycles In South Africa, 1910–1933. An Analysis Of Some Statistical Series And Of Certain Aspects Of The Business Cycle And Business Forecasting*. // *The South African Journal of Economics*, Vol. 2, No. 2. Lk 130-159
- Siiraja, M. (1991). *Meie ja Lõuna-Aafrika*. // *Postimees* 12.11.1999. Lk 6.
- Zukowski, A. (1998). *The Polish Community in South Africa*. // *South African journal of cultural history*, Vol. 12, No. 1. Lk 90-96.
- Tiido, B. (1934). *Sisserändamise määrused mitmesugustes riikides*. // *Organiseeritud Välis-Eesti*. Album I. Toimetanud Ed. Riisman.
- Tomson, E. (1999). *Eesti majandusajalugu 20. sajandil*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Welsh, F. (1998). *A history of South Africa*. London: HaperCollinsPublishers.
- Wessels, A. (2016). *The Anglo-Boer War (1899 – 1902) and Its Traumatic Consequences*. // *Breaking Intergenerational Cycles of Repetition: A Global Dialogue on Historical Trauma and Memory*. Toimetanud: Pumla Gobodo-Madikizela. Opladen: Barbara Budrich Publishers. Lk 160-173.

Käsikirjalised uurimused:

- Bradlow, E. (1978). *Immigration Into The Union 1910 - 1948: Policies And Attitudes*. Volume I. Doktoritöö. Cape Town.
- Haas, H. de. (2008). *Migration and development. A theoretical perspective*. Year 2008, Paper 9. Working paper. University of Oxford.

Jürisson, S. (2009). Organiseerunud eestlased São Paulos ja Rio de Janeiro (1925–1940). Bakalaureusetöö. Tallinn.

Jürisson, S. (2012). Eestlased Brasiilias: ränne ja kohanemine. Magistritöö. Tartu

Klaassen, O.-M. (1992) Eesti Vabariigi konsulaarpoliitika Aasias ja Aafrikas 1918-1940 [1]. Doktoritöö. Tartu.

Klaassen, O.-M. (1992) Eesti Vabariigi konsulaarpoliitika Aasias ja Aafrikas 1918-1940 [2]. Doktoritöö. Tartu.

Nattrass, N., Seekings, J. (2010). The Economy and Poverty in the Twentieth Century in South Africa. CSSR Working Paper No. 276. University of Cape Town: Social Suveys Unit.

Peberdy, S. (1996). Not quite white? Not quite black? Not quite South African? Constructions of race, nation and immigration. in South Africa. Seminaritöö. Johannesburg.

Rahkema, H. (2003). Tartu Ülikool ja Aafrika (1802-1940). Magistritöö. Tartu.

Reintam, H. A. (2014). Eesti välisränne 1920-1940. Bakalaureusetöö. Tartu

Rütman, T. (1995). Eesti ja Inglise-Buuri sõda (1899-1902). Lõputöö. Tartu.

Zohra, D. (1993). Making a Community: Indians in Cape Town Circa 1900-1980s. Magistritöö. Cape Town.

III Teatmeteosed

Engelbrecht, A. J. (1979). South Africa 1979: Official Yearbook of the Republic of South Africa. Toimetanud Bettie van Wyk. Johannesburg: Chris van Rensburg Publications Limited.

Pauls, E. P. (2014). Boer. Encyclopedia Britannica. Kasutatud 10.05.2021, <https://www.britannica.com/topic/Boer-people>

IV Elektroonilised materjalid/Internet

Jürgenson, A. (2019). Estonians in Abkhazia. // Abkhaz World veebiväljaanne. Kasutatud 14.04.2021, <https://abkhazworld.com/aw/analysis/1585-estonians-in-abkhazia-by-aivar-juergenson>

Valge, J. ja A. Aule. (2021). Sisseränne Eestisse, eriti eestlastele mõeldes. // Loomingu veebiväljaanne, veebruar. Kasutatud, 15.05.2020, <https://www.looming.ee/arhiiv/sisseranne-eestisse-eriti-eestlastele-moeldes/>

Veski, K. (2018). Eesti ja Aafrika ajaloolised sidemed. // Diplomaatia veebiväljaanne, Nr 179, August. Kasutatud 03.05.2021, <https://diplomaatia.ee/eesti-ja-aafrika-ajaloolised-sidemed/>

Lisad

Lisa 1. Anni Terri 1999. aastal

Allikas: Karin Veski isiklik arhiiv.

Lisa 2. H. Vomm kullatükiga

Allikas: Leies, G. Võidujooks kullawäljale. Lk 5

Lisa 3. Lättid ja Terrid Lõuna-Aafrikas 1936. Vasakult Richard Lätti, Arnold Lätti, Anni Terri, Leida Terri, Veronika Lätti.

Allikas: Lätti, R. Veel asumise võimalustest Lõuna-Aafrikasse. Vastuseid järelpärimistele. Lk 226.

Lisa 4. Eestlased Port Elizabethis. Esimeses reas vasakult lugedes Richard Lätti, Georg Leies ja Arnold Lätti. Teises reas vasakult Elsa Terri, Anni Terri, Leida Terri, Georg Leiese abikaasa, Evi Vilberg, Karl Georg Vilberg ning nende poeg.

Allikas: Leies, G. Kiri Lõuna-Aafrikast. Port Elisabethi eestlasi külastamas. Lk 138.

Lisa 5. Kaplinna Eesti Seltsi vana-aastaõhtu 1955/1956 aastavahetusel.

Allikas: Karin Veski isiklik arhiiv

Summary

Estonians in the Union of South Africa during the interwar period

This Bachelor's thesis gives an overview of the formation of the Estonian community in the Union of South Africa during the interwar period. The thesis is composed of introduction, summary, references, English summary, additions and three main parts, each of which is subsequently divided into several sub-parts. The sources of the thesis consist primarily of different written accounts and letters of Estonians who lived in the Union of South Africa in the time period between the World Wars. Furthermore, some newspapers from the 1930s to 1950s published overviews of and interviews with Estonians in South Africa which are also used as sources.

The first part of the thesis gives an overview of the historical background of migration to South Africa including naming some of the largest groups of migrants and outlining the migration trends of European immigration until the Second World War. In addition, the thesis analyzes the migration laws until 1940 as they affected Estonian immigration. This part of the thesis also highlights several written works from the 18th and 19th century where Estonians might have received knowledge about South Africa and gives examples of some of the first people from Estonia who have visited South Africa.

The second part gives an overview of the migration of Estonians to the Union of South Africa. It starts with naming the first known Estonians who have been to South Africa. The thesis then debates for the possible economic reasons for the migration of Estonians to South Africa. Thenceforth it analyzes the size of the Estonian community in South Africa during the interwar period which was around 20-36 people. This part of the thesis ends with an overview all the known Estonians who have lived in the Union of South Africa during said period. The thesis was able to find the names of 36 people, some of whom left South Africa before the Second World War and some died. This part also expands on two active members of the community, Endel Muna and Georg Leies.

The final part of the thesis evaluates how Estonians adapted to a new land. It first describes where in South Africa Estonians lived. The thesis then discusses the monetary situation of Estonian migrants, analyzes the occupations Estonians chose and compares them with the statistics of other people of European descent. The final sub-part of the thesis considers the problem of staying Estonian and brings out the communication between Estonians in South Africa.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Rauno Juntson,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Eestlased Lõuna-Aafrika Unioonis sõdadevahelisel perioodil“, mille juhendaja on Karin Veski, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Rauno Juntson

24.05.2021